

איחוד האמירויות: הפריצה ל'הסכמי אברהם'

ב־24 באפריל 1966 הגיע שליט אבו דאבי, שיח' שח'בוט בן סולטאן אאל נהיאן, לביקור היסטורי בן ארבעה ימים בירדן. ראש אמירות הנפט העשירה, שמנתה אז כמה עשרות אלפי תושבים בלבד, התקבל בעמאן בחגיגות השמורה למנהיגי מעצמות. הוא עלה לקברו של מייסד הממלכה, המלך עבדאללה, וסעד ארוחת ערב במעונו של המלך חוסיין. תמונותיו נתלו בפתחי חנויות בבירה הירדנית לצד אלו של המלך, וראש העירייה העניק לו מפתח זהב לשער העיר. ביום השני לביקורו נסע שיח' שח'בוט בלוויית המלך חוסיין לסיור במסגד אל־אקצא ובכיפת הסלע בירושלים ובמערות המכפלה בחברון. כרזות ברכה למנהיג מן המפרץ ליוו את השיירה המלכותית שעשתה את דרכה מעמאן לירושלים. בכניסה לעיר הקודש המתינו למלך ולאורחו אלפי תלמידים שקיבלו אותם בתשואות. בביקורו זכה שח'בוט להסבר מפורט על השיפוצים במתחם המוסלמי הקדוש, הניח פרחים על קברו של השריף חוסיין בן עלי, אבי המשפחה ההאשמית, קרא לכבודו את 'סורת אל־פאתחה' והאזין להרצאה היסטורית על מסגד אל־אקצא. השיירה המשיכה באותו יום לחברון והתקבלה על ידי מושל העיר, יוסוף אל־מביצ'ין. הוא בירך את האורח על בואו לחזות מקרוב בפעולותיה של הממלכה הירדנית למען הגנת "עולם הערביות וקודשי האסלאם". ראש עיריית חברון שיח' מוחמד עלי אל־ג'עברי הודה לשח'בוט על תרומותיו הנדיבות, בפרט לשיפוץ מסגד אל־אקצא. הוא הזכיר כי זוהי הקבלה הראשונה באסלאם והיעד למסעו הלילי של הנביא, וציין שירדן מגוננת עליו בכוחותיה ובמשאביה הדלים.¹ השיח' הגיב במילות אהדה כלליות. בביקורו בירדן, כמו לאורך כל שנותיו בשלטון, הזדהה עם הקונצנזוס הערבי נגד ישראל ומעולם לא חרג מהשורה, אבל נזהר לא להעמיד את ארצו הקטנה בחזית המאבק.²

לפמלייתו של שח'בוט לביקור הצטרף גם אחיו הצעיר, השיח' זאיד בן סולטאן אאל נהיאן. כעבור ארבעה חודשים, באוגוסט 1966, הדיח זאיד את אחיו מתפקידו, ובדצמבר 1971 הפך לאב המייסד של איחוד האמירויות הערביות. בתקופת שלטונו הארוכה (עד מותו ב־2004) איחד שיח' זאיד את אבו דאבי עם שש אמירויות נוספות לפדרציה עצמאית וכיהן כנשיאה הראשון. כמו אחיו המורד הוא השכיל להרחיקה ממעורבות ישירה בסכסוכים ובמלחמות,

1 "אסתעדאדאת כברא לאסתקבאל אל־שיח' שח'בוט" [הכנות קדחתניות לקבלת פניו של שיח' שח'בוט], אל־ג'האד, 23 באפריל 1966, 1, 4-5; "אל־קדס ואל־ח'ליל תחתפאין בצ'יף אל־חסיין" [ירושלים וחברון מקדמות את פניו של אורחו של חוסיין], אל־מנאר, 26 באפריל 1966, 1, 4, 5.

2 יאסר חג'אזי, "עט'מת אל־שיח' שח'בוט בן סולטאן יג'יב עלא אסאל'ת 'עמאן אל־מסאא'" [כבוד השיח' שח'בוט משיב לשאלות עמאן אל־מסאא'], עמאן אל־מסאא', 25 באפריל 1966, 5.

טוהר בריתות אזוריות ובינלאומיות שחזקו את יציבותה וסלל את הדרך להפיכתה לכוח כלכלי ופוליטי. הוא הפגין מחויבות למאבק בישראל בתקופות של מלחמות ועימותים, תמך בהסדר ערבי-ישראלי משעה שרוב המערכת הערבית אימצה את השלום כבחירה אסטרטגית וקימץ במחוות של נורמליזציה.

שיח' זאיד העמיד פירורים מעושרה של ארצו לטובת העניין הפלסטיני, אבל לא התבלט במעורבותו. בניגוד לנסיכות קטנה אחרת, קטר, הוא לא היה תורם גדול לשחקנים בזירה הפלסטינית או מתווך חשוב ביניהם לבין ישראל. בניגוד לערב הסעודית, הוא לא קידם יוזמות שלום. איחוד האמירויות בתקופתו נותרה מתאגרף שעולה לזירה בהתאם למשקלו.

את האב המייסד השיח' זאיד ירש בנו ח'ליפה, שמשנת 2014 ועד מותו ב-2022 סבל מבעיות בריאותיות שהגבילו את תפקודו. יורש העצר, אחיו הצעיר מוחמד בן זאיד, הפך לשליט בפועל ולאחר פטירתו תפס רשמית את מקומו כנשיא. בן זאיד בחר בנתיב שונה ביחס לסכסוך. בהדרגה ובחשאי הוא פיתח עם ישראל קשרים מדיניים, ביטחוניים וכלכליים לא-רשמיים.³ אחד הביטויים של קשרים אלה היה ביקורים של מאות אנשי עסקים ישראלים שהשתמשו בדרכון ישראלי, עד כדי כך שהיו שטענו כי בימים מסוימים ובמלונות מסוימים, עברית הייתה השפה השכיחה ביותר בשולחנות ארוחת הבוקר. עם זאת, לקשרים המעמיקים הוצבו גבולות ברורים. המוסכמה בקרב חוקרים ועיתונאים הייתה כי כל עוד לא תחול התקדמות משמעותית בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני, אין לצפות לכינונם של יחסים דיפלומטיים רשמיים וגלויים בין המדינות. על כן הייתה ההפתעה באחר הצהריים של ה-13 באוגוסט 2020 גדולה כל כך. ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו נשט בפתאומיות ישיבת קבינט בנושא מגפת הקורונה למטרת מה שהגדיר "צורך לאומי", והבטיח לנוכחים שהם יגלו בהמשך את פשרו.⁴ כעבור שעה קלה הכריז נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ בחשבון הטוויטר שלו: "היום [הושגה] פריצת דרך ענקית! הסכם שלום היסטורי בין שתי ידידותינו הגדולות, ישראל ואיחוד האמירויות!"⁵

ההסכם, שהיה לנדבך הראשון והמרכזי במה שנודע כ'הסכמי אברהם לשלום', ניפץ באחת פרדיגמות ארוכות שנים. הוא החליש את ההתניה המסורתית שעוגנה ב-2002 ביוזמת השלום של הליגה הערבית, ואשר עליה הקפידה עד אז גם איחוד האמירויות, בין קידום הנורמליזציה להתקדמות בהסדר הסכסוך הישראלי-פלסטיני. נוסף על כך, שני הצדדים הביעו שאיפה גלויה לבניית שלום חיובי וחם, בעל אופי שונה בתכלית ממודל קשרי השלום הצוננים שהתקבע לאורך

3 Ian Black, *Just Below the Surface: Israel, the Arab Gulf States and the Limits of Cooperation*, LSE Middle East Centre Report, March 2019, <https://bit.ly/3M8NHQ6>

4 אריאל כהנא, "נתניהו נשט את קבינט הקורונה – וחזר", *ישראל היום*, 13 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3NVH8II>

5 "Joint Statement of the United States, the State of Israel, and the United Arab Emirates," U.S. Embassy in Israel (August 13, 2020), <https://bit.ly/4iGqlg>

שנות השלום בין ישראל למצרים ולירדן. על רקע זה ספגה איחוד האמירויות האשמות בדבר סטייה ממחויבותה – לערביות ולאסלאם בכלל, ולפלסטינים בפרט. פרק זה עוסק ברובד האסלאמי במעברן של איחוד האמירויות וישראל מסכסוך ליחסים דיפלומטיים. בפרק שלושה חלקים. חלקו הראשון בוחן את השפעתו של המשתנה הדתי על עיצוב עמדתה של איחוד האמירויות כלפי ישראל, מתקופת השיח' זאיד ועד להכרזה על כינון היחסים הפורמליים בין המדינות ולחתימה על הסכמי אברהם. חלקו השני מוקדש להתנגדויות האסלאמיסטיות להחלטת איחוד האמירויות לחתום על הסכמי שלום ונורמליזציה עם ישראל. חלקו השלישי מתמקד בהנמקות ההלכתיות-אסלאמיות שהעמידו המשטר באיחוד האמירויות וחכמי דת מטעמו בזכות מהלכי השלום והנורמליזציה.

איחוד האמירויות והשלום עם ישראל: מנגררת לחלוצה

חוקת איחוד האמירויות קובעת כי האסלאם הוא דת המדינה והשריעה היא מקור ראשי לחקיקה, וכי מדיניות החוץ של הפדרציה מוכוונת לקידום האינטרסים הערביים והאסלאמיים.⁶ בד בבד, הלגיטימיות של המשטר באיחוד האמירויות מתבססת בעיקרה על הרקע המשפחתי, האישי והשבטי, של משפחת השלטון. מעמדו הפוליטי והדתי של המנהיג נסמך רק בשוליים על תמיכה מצידם של חכמי הלכה או של מוסדות דת אסלאמיים רשמיים.⁷ משפחת השלטון במדינה היא נצר לשבט בני יאס, שמקורו במחוז נג'ד בערב הסעודית של ימינו. צאצאיה מתגאים בכך שאבות-אבותיהם חברו לנביא מוחמד עוד בימי חייו, נטשו את עבודת האילים ואימצו את האסלאם. באמצע המאה ה-18 נדד השבט מנג'ד לאבו דאבי, שם ביסס את שלטונו. מייסד הפדרציה האמירותית, השיח' זאיד, גדל בסביבה מסורתית-שבטית והושפע מערכיה. כילד נהג להאזין לפסוקי הקוראן, למד את רזי הספר הקדוש ושאב ממנו הדרכה, שאותה ביקש לממש בבגרותו בחייו האישיים, החברתיים, הכלכליים והפוליטיים. בהיותו מאמין אדוק, האסלאם מילא תפקיד, גם אם משני, בגישתו של השיח' זאיד לסכסוך עם ישראל. הוא ראה בשילוב בין הדת ללאומיות מכפיל כוח בהשגת אחדות ערבית-אסלאמית סביב עקרונות משותפים, טען כי המאבק ב"קולוניאליזם" הוא ביטוי לאמונה האסלאמית וראה בהגנה על הזכויות הפלסטיניות בארץ ישראל גילום של עקרון הצדק האסלאמי.

6 "אל-אמאראת אל-ערביה אל-מתחדה 1971 (אל-מעדל 2009)" [איחוד האמירויות הערביות 1971 (תיקון 2009)], Constitute (ללא תאריך), <https://bit.ly/3HcM1SY>

7 Estelle Townshend-Dento, *Religion and Political Survival: The Regional Strategies of Iran, Saudi Arabia, the UAE and Qatar* (A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Political Science at The University of Waikato, 2020), 74.

התבטאויותיו כלפי יהודים היו סובלניות. בראיונות שהעניק זאיד לאורך שנות שלטונו הוא התנגד לטרור בשם האסלאם כנגד אזרחים חפים מפשע מכל דת, כולל יהודים, והצהיר כי האסלאם צריך לשמש מקור להומניות, לכבוד הדדי בין בני אמונות שונות, להרמוניה ולעידוד קדמה ופיתוח. הוא הגדיר את היהודים יוצאי מדינות ערב בני דורים וחלק אורגני מהמזרח התיכון. אשר ליהודי אירופה, עיקר ביקורתו לא הופנתה כלפי אלה שנסו לארץ ישראל מאימת הנאציזם אלא לבריטניה שבגדה, לטענתו, בהבטחותיה לערבים.⁸ מלווי של שיח' זאיד נוהגים לספר כי באחד מביקוריו בניכר קיבל מנהיגם צרור בקשות לסיוע מהקהילה הערבית-המוסלמית המקומית, שאליהן השתרבבה בקשה יוצאת דופן מיהודי. תחילה בחר עוזרו לדלג על הקראת הבקשה – צעד שעורר את מחאתו של השיח' שהתעקש להאזין לתוכנה ולהחליט בעצמו אם היא ראויה למענה אם לאו. משהתברר לו כי השולח היהודי ידע שהנמען של בקשתו הוא ראש מדינה מוסלמי, הורה השיח' להעניק לו סכום כפול מזה שביקש. למלווי המופתעים הסביר את ההחלטה בכך שאם היהודי פקפק בו יש להוכיחו על טעותו, בעוד שאם היהודי בטח בו, הרי אין לאכזבו.⁹

אך הלאומיות הערבית, ולא האסלאם, הייתה המשקפת העיקרית שדרכה התבונן שיח' זאיד על הסכסוך עם ישראל, ועל בסיסה עיצב את עמדותיה המוצהרות של ארצו בעניין. הוא הקפיד להפגין מחויבות לקו הכלל-ערבי של המאבק בישראל – בחירה ששיקפה עמדה אותנטית אך גם שיקולים אינסטרומנטליים. איחוד האמירויות עצמה השתחררה מחסות בריטית ארוכת שנים ומשכך הזדהתה, לפחות במידת מה, עם המאבק נגד מה שנתפס כשרידי הקולוניאליזם הזר באזור. ואולם, השיקול המרכזי שהנחה את עמדתו של שיח' זאיד בסכסוך עם ישראל היה הצורך לחזק את מעמדה האזורי של ארצו ולחסנה מפני איומיהם של משטרים לאומניים רדיקליים, שנהגו לפקפק בנאמנותן של נסיכויות הנפט המפרציות למטרות הכלל-ערביות.¹⁰

8 Mahfooz M. Yakheek, *Strategic Vision of His Highness Sheikh Zayed Bin Sultan Al Nahyan* (Carlisle: U.S. Army War College, 2003), 3-5; Claud Morris, *The Desert Falcon* (London: The Outline Series of Books, 1976), 1-5, 15, 19-20, 82-91; Peter Hellyer, "The Evolution of UAE Foreign Policy," in Ibrahim Al Abed and Peter Hellyer (ed.), *United Arab Emirates: A New Perspective* (London: Trident Press, 2001), 174

9 "למאד'א תם אח'פאא' הד'ה אל-רסאלה ען שיח' זאיד רחמה אללה" [מדוע איגרת זו הושתרה מהשיח' זאיד רחמי אללה עלינו?], דאר זאיד לאל-ת'קאפה אל-אסלאמיה, 4 בפברואר 2019, <https://bit.ly/41Tnz0P>

10 בה בעת, משקעי הקולוניאליזם באיחוד האמירויות לא היו מרים כפי שהיו למשל במצרים, ולא הותירו אחריהם אתוס אנטי-מערבי עמוק: Hamad Ali al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh: Zayed Bin Sultan Al Nahyan, Founder of the United Arab Emirates (1966 - 2004)," Durham theses, Durham University (2012), 99-98, 166; Kristian Coates Ulrichsen, "Transformations in UAE's Foreign Policy," Al Jazeera Centre for Studies (8 June 2017), <https://bit.ly/3Ltc1fh>

השיח' זאיד ראה אפוא בבעיה הפלסטינית סוגיה כלל-ערבית, וכך התייחס אליה בהתבטאויותיו. בריאיון באפריל 1971 אמר כי מדיניות ההתפשטות של ישראל מסכנת את כלל מדינות ערב ומחייבת כל מדינה ומדינה לתרום למאבק באויב הציוני.¹¹ בנאום בפרלמנט האמירויות בנובמבר 1973 סקר זאיד את העקרונות המרכזיים של מדיניות החוץ של ממשלתו, שאחד מהם הוגדר כתמיכה בענייני הצורך של העם הפלסטיני ובשאיפותיו הלאומיות הלגיטימיות. זאת לצד עקרונות נוספים: היותה של איחוד האמירויות חלק מהאומה הערבית; חתירתה ליחסים הדוקים עם שכנותיה הערביות במפרץ; תמיכתה בחיזוק קשרי האחוה עם העולם האסלאמי; וכמיהתה לשלום עם כל המדינות והעמים על בסיס יחסי שכנות טובים.¹²

התמיכה המעשית של איחוד האמירויות בעניין הפלסטיני באה לידי ביטוי בסיוע פיננסי. כבר ב-1967, עוד לפני הקמת הפדרציה, העניק שיח' זאיד, אז עדיין כאמיר אבו דאבי בלבד, תרומה כספית לתנועות השחרור הפלסטיניות. בעשורים הבאים, לאות תמיכה במטרות ובזכויות הערביות והפלסטיניות, הקצתה איחוד האמירויות למדינות מעגל העימות עם ישראל סיוע בסך מיליארדי דולרים: מצרים נהנתה מארבעה מיליארד דולר, סוריה משלושה מיליארד דולר וירדן מ-1.5 מיליארד דולר. גם הפלסטינים (ומ-1993 הרשות הפלסטינית) זכו לאורך שנות כהונתו של שיח' זאיד לסיוע בסכום כולל של יותר מ-2.5 מיליארד דולר.¹³ נוסף על כך, ב-1972 פרסם שיח' זאיד צו פרדלי בדבר מחויבותה של איחוד האמירויות לחרם הערבי על ישראל.¹⁴ איחוד האמירויות השתמשה בנפט שברשותה כנשק במאבק הערבי בישראל. היא נטלה חלק באמברגו הנפט שהטילו מדינות ערב בהובלת ערב הסעודית בין אוקטובר 1973 למאוס 1974 על מדינות המערב שתמכו בישראל במלחמת יום הכיפורים – צעד שגרר משבר אנרגיה עולמי. השיח' זאיד הצהיר אז כי "הנפט הערבי אינו יקר יותר מהדם הערבי", והיה בין המנהיגים הערבים הראשונים שהפעילו חרם מלא על ארצות הברית, בשאיפה ללחוץ עליה להתחשב בעמדותיהן של מדינות ערב בסכסוך.¹⁵ גם בתקופות מאוחרות יותר מתח זאיד ביקורת פומבית

11 Kristian Coates Ulrichsen, "Palestinians Sidelined in Saudi-Emirati Rapprochement with Israel," *Journal of Palestine Studies* 47, no. 4 (August 2018): 80.

12 נביל ראע'ב, אצול אל-ריאדה אל-חצ'אריה: דראסה פי פכר אל-שיח' זאיד [שורשי המובילות התרבותית: מחקר על הגותו של שיח' זאיד] (אבו דאבי: Cultural Foundation Publication, 1995), 437.

13 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 166-174; Osman Antwi-Boateng, "The Role of Norm Entrepreneurship in Nation Building: Sheikh Zayed of the United Arab Emirates," *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14,2 (2020): 279; Ulrichsen, "Palestinians Sidelined in Saudi-Emirati Rapprochement with Israel," 80.

14 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 166-171.

15 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 174-171.

על תמיכתה של ארצות הברית בישראל, חרף שיתוף הפעולה הביטחוני שנרקם לאורך השנים בין אבו דאבי לווינגטון.¹⁶

הנאמנות לקו הערבי המרכזי – התיישרות לצידו, אך לעולם לא עמידה בחזיתו או דבר-מה הדומה לכך – הייתה הקריטריון שהנחה את שיח' זאיד גם בעיתות של הפשרה עם ישראל. כך למשל, נוכח הסכם השלום בין ישראל למצרים התייצבה איחוד האמירויות לצד מדינות הסירוב הערביות שהטילו סנקציות על קהיר.¹⁷ כאשר התכנסה ועידת השלום במדריד באוקטובר 1991, בחרה איחוד האמירויות לנכוח בה לצד רוב המערכת הערבית וליטול בה חלק כמשקיפה לצד יתר נציגי מועצת שיתוף הפעולה של מדינות המפרץ (משפ"ם).¹⁸

שיח' זאיד תמך באינתיפאדות הפלסטיניות – הראשונה (1987-1993) והשנייה (2000-2005),¹⁹ אך גם צידד בשנות ה-90 בהסכמי אוסלו. שלום פלסטיני-ישראלי היה בעיניו פתח לחיזוק יציבות האזור, ועל כן אינטרס לאומי הראוי לתמיכה פוליטית ופיננסית של ארצו.²⁰ הוא הקפיד על גישה זהירה ומסויגת בנושא הנורמליזציה עם ישראל, ונהג ליישר בהקשר זה קו עם ערב הסעודית, שכנתו הדרום-מערבית והגדולה במדינות המפרץ. בניגוד לכמה ממדינות המפרץ – בהן קטר, עומאן ובחריין – שהחלו רוקמות קשרים גלויים וזהירים עם ישראל, כולל ביקורי משלחות ממשלתיות ופתיחת נציגויות אינטרסים נמוכות דרג, איחוד האמירויות נמנעה מצעדים דומים. כך למשך, ב-1997 הדפה אבו דאבי לחצים אמריקאיים להשתתף בפסגה הכלכלית בדוחה. ב-2002 תמכה ביוזמת השלום של הליגה הערבית, שהתנתה את נרמול היחסים עם ישראל בנסיגה מלאה מהשטחים שנכבשו ב-1967 ובהקמת מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים.²¹

16 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 166-171.
 17 בשנות ה-80 תמכה איחוד האמירויות במאמצים לפיוס בין-ערבי ולחזרת מצרים לחיק אחיותיה הערביות:
 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 171-174; Uzi Rabi and Chelsi Mueller, "The Gulf Arab States and Israel Since 1967: From 'No Negotiation' to Tacit Cooperation," *British Journal of Middle Eastern Studies* 44, no. 4 (2017): 580.
 18 Rabi and Mueller, "The Gulf Arab States and Israel Since 1967," 483-584.
 19 Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 166-171.
 20 שם.

21 שמעון שמיר ואלי פודה, "התפנית עם מדינות ערב התרחשה ב-1993, לא ב-2020", *הארץ*, 2 בנובמבר 2020, <https://bit.ly/3LqDuyj>; Al-Hosani, "The Political Thought of the Late H.H. Sheikh Zayed," 98-99; Yoel Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?," *Israel Affairs*, 21, 1 (2015): 131-147; Clive Jones and Yoel Guzansky, "Israel's Relations with the Gulf states: Toward the Emergence of a Tacit Security Regime?," *Contemporary Security Policy* 38,3 (2017): 403-407; Khalil E. Jahshan, "UAE Policy Toward Palestine," *Middle East Policy* 6, 4 (June 1999): 23; Mahjoob Zweiri, "The UAE-Israel

ארבע התפתחויות הביאו להתקרבות ולבסוף גם לפריצת הדרך לשלום בין איחוד האמירויות לבין ישראל בעידן שלאחר השיח' זאיד: התייצבות האמירויות בחזית הציר האנטי-אסלאמיסטי בעולם הערבי-סוני, תוך גיבוש שיח אסלאמי מתון וסובלני שנועד לשמש חלופה לאסלאם הרדיקלי; החשש הגובר מפני האיום האיראני; ההכרה בתועלת הכלכלית שעשויים להניב קשרים עם אומת הסטארט-אפ הישראלית; ושתדלנותו של ממשל טראמפ למען ההסכם.

המאבק של איחוד האמירויות באסלאמיזם. אגודת 'אל-אצלאח', שלוחת האחים המוסלמים, הייתה האופוזיציה העיקרית באמירויות מיום עצמאותן. היא נרשמה כארגון לא-ממשלתי ב-1974 בתמיכת שליט דובאי שיח' ראשד בן סעיד אאל מכתום, שנתן לה חסות בתקווה שחיוזק האסלאם הפוליטי ישמש משקל נגד ללאומיות הערבית. פעילויות האגודה התפשטו במהרה לאמירויות הצפוניות, רא'ס אל-ח'ימה ופוג'יירה, וכללו ספורט, תרבות וצדקה. ב-1978 החלה האגודה לפרסם ביטאון משלה הנושא את שמה. בשלהי שנות ה-70 הקצה שיח' זאיד שטח לפתיחת סניף של האגודה באבו דאבי, אך חזר בו. גם באמירות אל-שארקא מעולם לא נפתח סניף של האגודה, נוכח קרבתה לערב הסעודית והדומיננטיות שלה זכו רעיונות לאומיים-ערביים באמירות.

מייסדי אל-אצלאח היו סטודנטים אמירותים שנשלחו בראשית שנות ה-70 לרכוש השכלה גבוהה במצרים, בכווית ובמדינות ערביות נוספות, נחשפו לתנועת האחים המוסלמים וייבאו את רעיונותיה. בשובם למולדתם השתלבו בתפקידי הוראה, חלשו על צמתים מרכזיים במערכת החינוך והשפיעו על תוכניות הלימוד. כמה מחברי האגודה אף התברגו בשנות ה-70 וה-80 לעמדות מפתח ממשלתיות, כולל שרים במשרדי החינוך, העבודה המשפטים והדת.

התחזקות רעיונות אסלאמיסטיים באיחוד האמירויות נבעה גם מהתפתחויות אזוריות, ובהן שקיעת הלאומיות הערבית לאחר תבוסת 1967, מותו של נאצר ב-1970, המהפכה האסלאמית באיראן ב-1979 וכישלונה של ברית המועצות במאבקה במג'אדה'ין באפגניסטן בשנות ה-80.²² הכוח שצברה אגודת אל-אצלאח עורר בהדרגה את חששות המשטר מפני כוונותיה לקרוא תיגר

Normalisation 'If You Can't Convince Them, Confuse Them', *Gulf Insights Series* 35 (August 2020), <https://bit.ly/41RU7Jb>

Mazhar al-Zo'by and Birol Başkan, "Discourse and oppositionality in the Arab Spring: The case of the Muslim Brotherhood in the UAE," *International Sociology* 30, 4 (2015), 403, 411-412; Townshend-Dento, *Religion and Political Survival*, 137; Courtney Freer, "Rentier Islamism: The Role of the Muslim Brotherhood in the Gulf," *LSE Middle East Centre Paper Series* 9 (November 2015), 11; Nawaf Obaid, *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World* (Santa Barbara and Denver: Praeger, 2020), 104-107; David B. Roberts, "Mosque and State: The United Arab Emirates' Secular Foreign Policy," *Foreign Affairs* (March 18, 2016), <https://fam.ag/41XbZBP>

על הסדר הפוליטי במדינה. הדבר הוביל להגברת מאמציו לשלב את האגודה בממשלה כדי לשוות לעצמו דימוי אסלאמי מחד גיסא, ולהכיל את שאיפותיה הפוליטיות מאידך גיסא.²³ העניין הפלסטיני והסכסוך עם ישראל לא היו נושא למחלוקת בין המשטר לאגודת אל-אצלאח בתקופת השיח' זאיד, אלא דווקא סוגיות חברתיות ותרבותיות שבהן נטתה האגודה להציג עמדות שמרניות משל המשטר. הביטאון של אל-אצלאח קרא לעיתים לג'האד למען פלסטין, אך הנושאים העיקריים שנדונו בו היו אחרים: תפקיד התקשורת בהשחתת המוסר של בני הנוער, חדירת תכנים מערביים דרך תוכניות הטלוויזיה, איסור על צריכת משקאות אלכוהוליים, התנגדות לציון חגי הנוצרים ולהפצת ספרות מיסיונרית נוצרית, הצורך בחינוך אסלאמי וביקורת על שחיתות ממשלתית. האגודה גם קראה להקמת ממשלה ייצוגית יותר ולחלוקה שוויונית יותר של העושר, ויצאה נגד התנהלות שלטונית שנתפסה בעיניה כעריצה ובלתי צודקת.²⁴

הנימה האופוזיציונית שנקטה אגודת אל-אצלאח והתרחבות השפעתה הובילו להתנגשות בלתי נמנעת בין המשטר לבניה, וזו הגיעה בכמה גלים: ב-1983 הודחו פעילים אחדים המזוהים עם האגודה מתפקידים רמי דרג, וב-1988 נעצרה למשך חצי שנה הדפסת ביטאונה (ב-1994 הוצאתו לאור נפסקה סופית). עוד בשלהי שנות ה-80 הגבירה דובאי את הפיקוח על תוכן הדרשות במסגרים, ואבו דאבי החליטה להטיל הגבלות על פעילות האגודה באמירות. לקראת אמצע שנות ה-90 פתח בנו של השיח' זאיד ולימים יורש העצר והנשיא, מוחמד בן זאיד, בקמפיין נוסף נגד אל-אצלאח תחת הכותרת "ייבוש הבארות". המהלך נבע מתלונה מצרית על מימון שהעניקה האגודה לתנועת האם במצרים, אך תכליתו הייתה בין היתר צמצום השפעת האחים המוסלמים במדינה בטרם יצברו כוח משמעותי יותר. פעילויותיה של האגודה הוקפאו בכל רחבי איחוד האמירויות למעט ברא'ס אל-ח'ימה, שם נהנתה מהגנת השליט, ופעילויותיה מחוץ לאיחוד נאסרו. חבריה לא הורשו עוד למלא תפקידים ציבוריים, ורבים מהם איבדו את מקום עבודתם במשרדי הממשלה, בתקשורת, בחינוך ובאקדמיה. השפעתם על מערכת ההשכלה המקומית פחתה, ובעקבות זאת לימודים ערביים-אסלאמיים הומרו בלימודי אנגלית ובמקצועות

23 Neil Patrick, "Nationalism in the Gulf States," in David Held, Kristian Ulrichsen (eds.), *The Transformation of the Gulf: Politics, Economics and the Global Order* (London and NY: Routledge, 2012), 47-65

24 ג'מאל סנר אל-סויד, אל-חסאבאת אל-ח'אטא'ה: ג'מאעת אל-אח'ואן אל-מסלמין פי דולת אל-אמאראת אל-ערביה אל-מתחדה [חישובים מוטעים: תנועת האחים המוסלמים באיחוד האמירויות] (אבו דאבי: ללא שם מו"ל, 2021), 11-12; 160, Freer, "Rentier Islamism,"

התורמים להשתלבות המדינה בכלכלה הגלובלית. במקביל, כדי להדוף האשמות נגד המשטר בגין התמערבות נבנו מסגדים רבים וטופחה זהות לאומית-דתית הממזגת מודרניזציה ומסורת.²⁵ החרפה נוספת ביחסים חלה בעקבות מתקפת ה-11 בספטמבר 2001. שניים מתשעה-עשר חוטפי המטוסים נמנו עם נתיני האמירויות. שיח' זאיד כינה את הפיגועים "מעשים נפשעים", גינה אותם בחריפות ושיגר תנחומים למשפחות הקורבנות. נוסף על כך הדגיש כי מעשים אלה פסולים מבחינה אסלאמית ואינם מייצגים את דת האסלאם או את המוסלמים. בדברים שנשא ביום העצמאות השלושים לארצו, ב-2 בדצמבר 2001, ציין זאיד כי "הטרור הוא אויב של כלל האנושות" והביע תמיכה במאבק בלתי מתפשר כנגדו, בהיותו "תופעה בינלאומית שאינה מזוהה עם דת או גזע מסוימים".

הרצון של שיח' זאיד להתנער מהפיגועים ולהתבדל ממבצעייהם הוביל להצטרפותה של איחוד האמירויות לקואליציה הבינלאומית שפעלה באפגניסטן, בהובלת ארצות הברית. האחים המוסלמים על סניפיהם השונים בעולם לא תמכו במתקפת הטרור של אל-קאעדה, ובוודאי לא היו מעורבים בה ישירות. ואולם המתקפה פוגגה את סובלנותו של השיח' לגילויי האסלאם הרדיקלי והמהפכני באשר הם. ב-2002 הורה השיח' זאיד על גל מעצרים של מאות פעילים הקשורים לאחים המוסלמים (רובם שוחררו ב-2004), הגברת הפיקוח על הדרשות במסגדים, רפורמות עומק במערכת החינוך (כולל פיטורי מחנכים תומכי האחים המוסלמים) וקידום תוכניות לפיתוח חברתי וכלכלי. מטרתו הייתה "אילוף" אגודת אל-אצלאח יותר מאשר מיגורה המוחלט. שני הצדדים ניסו לגשר על הפערים, נועדו ב-2003 בניסיון להשיג פיוס ונמנעו מעימות כולל, אך לא הצליחו להגיע להסכמות לגבי אופי פעילות האגודה.²⁶

בעקבות אירועי האביב הערבי, שפרצו בשלהי 2010 וטלטלו את המזרח התיכון, החשדנות של המשטר האמירויות כלפי האחים המוסלמים ושלוחתם האמירותית הפכה לפרנויה קיומית. בחירתו של מועמד התנועה מוחמד מורסי לנשיאות מצרים ביוני 2012 עוררה באבו דאבי חששות מפני גל אסלאמיסטי שישטוף את האזור, והיא בירכה – למורת רוחה של וושינגטון – על הדחתו המהירה ביולי 2013 על ידי צבא מצרים. הכרזת ארגון 'המדינה האסלאמית' על הקמת

Al-Zo'by and Başkan, "Discourse and oppositionality in the Arab Spring," 403-405; Freer, 25 "Rentier Islamism," 12-13; Obaid, *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*, 104-107; Roberts, "Mosque and State,".

Ulrichsen, "Transformations in UAE's Foreign Policy"; Ebtesam Al Ketbi, "Contemporary 26 Shifts in UAE Foreign Policy: From the Liberation of Kuwait to the Abraham Accords," *Israel Journal of Foreign Affairs* (2020): 393-394; Obaid, *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*, 104-107; Al-Zo'by and Başkan, "Discourse and oppositionality in the Arab Spring," 403-405; Freer, "Rentier Islamism," 13.

ח'ליפות עצמאית בעיראק ובסוריה ב־2014 העלתה את מפלס החרדה מפני ערעור הסדר האזורי באופן שיפגע בביטחונן וביציבותן הפנימית של האמירויות עצמן.²⁷

איחוד האמירויות נחלצה מן האביב הערבי ללא פגע, בין היתר הודות לתגובתה המהירה והנחושה כלפי ניסיונותיה של אגודת אל-אצלאח לקרוא תיגר על הסדר הפוליטי הפנימי במדינה – תגובה שהובילה למיגור מוחלט של נוכחותה הלגיטימית במדינה. במאוס 2011 כמה מנציגי האגודה היו שותפים לחתימה על עצומה הקוראת לנשיא איחוד האמירויות לקדם רפורמות דמוקרטיות, שכוללות בחירת כל חברי המועצה הלאומית הפדרלית על ידי האזרחים (בניגוד למצב הקיים, שבו מחצית מחברי המועצה ממונים על ידי השליטים) והרחבת סמכויות החקיקה והפיקוח שלה. כעבור חודש הצטרפו לקריאה זו ארבעה איגודי עובדים במדינה.

המשטר הכיל את המחאה באמצעות גזרים ומקלות: מצד אחד, הוא העניק הטבות כספיות כגון פיתוח תשתיות במעוזי אל-אצלאח באמירויות הצפוניות, שיפור תנאי הפנסיה של אנשי הצבא והגדלת משכורות עובדי המדינה. מצד אחר, הוא נקט צעדים נגד גורמי האופוזיציה שנתפסו כשותפים לעצומת מאוס 2011. אגודת אל-אצלאח פורקה ב־2012 וכל סניפיה נסגרו. שבעה מפעיליה נכלאו ועשרות גורשו בטענה של סיכון לביטחון המדינה. זאת ועוד, אימאמים המזוהים עם האגודה הודחו מתפקידם והוגבר הפיקוח על המסגדים ועל תוכני דרשות יום השישי.

החשש העיקרי באיחוד האמירויות היה מפני ההשראה שיספגו תומכי אל-אצלאח מהצלחת תנועת האם במצרים. בינואר 2013 הועמדו לדין עשרות פעילים שהואשמו בהשתייכות לזרוע החשאית של הארגון. סעיפי האישום כללו התקוממות נגד עקרונות המשטר, מזימה לתפוס את השלטון, איסוף כספים לפעילות חשאית וקשר עם גורמים חיצוניים. ב־2014, לאחר שכמה מחברי אל-אצלאח פנו לאלים, הכריז המשטר כי האגודה והאחים המוסלמים הם ארגוני טרור, וסתם סופית את הגולל על שלושים שנות פעילותם. צעדים אלה הבהירו שהמשטר אינו מוכן עוד לסבול כל פעילות אסלאמיסטית במדינה, אך גם חשפו את הפגיעות הרבה שחש למולה.²⁸

גם במישור האזורי נאבקה איחוד האמירויות להחלשת האחים המוסלמים, הן כדי לצמצם את כוח המשיכה שלהם מבית והן כדי לוודא שהטלטלות האזוריות ייכלמו בטרם יתקרבו

Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?" 27 140-145.

28 אל-טוירי, אל-חסאבאת אל-ח'אטא'ה, 214, 186-185; Nawaf Obaid, *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World* (Santa Barbara and Denver: Praeger, 2020), 104-107; Muhammad Amasha, "The UAE-sponsored 'Islams': Mapping the Terrain," Madyan, September 15, 2020, <https://bit.ly/41WBeEc>; Mazhar al-Zo'by and Birol Başkan. "Discourse and Oppositionality in the Arab Spring: The Case of the Muslim Brotherhood in the UAE." *International Sociology* 30, no. 4 (July 2015): 401-417; Freer, "Rentier Islamism," 18-20.

לגבולותיה ויסכנו במישרין את יציבותה. היא ראתה בעליית האחים המוסלמים במדינות כמו מצרים איום על ביטחונה הלאומי. יתרה מכך, היא ראתה במדינות כמו סוריה, לוב וסודאן זירות למאבק אזורי מול המדינות שמעניקות משענת פוליטית, פיננסית, תקשורתית ולוגיסטית לאחים המוסלמים ולסניפיהם, בעיקר טורקיה וקטר.

נוכח מפת האיומים המתהווה אימצה איחוד האמירויות מדיניות חוץ חדשה ופרו־אקטיבית, שנועדה לייצב את הסדר האזורי ולעצבו בהתאם לצרכיה, ושמה לה למטרה שלושה יעדים: הראשון, חיזוק היציבות האזורית ובלוימת אנרכיה ותסיסה, העלולות לסכן על יציבותה והתפתחותה הכלכלית; השני, שיתוף פעולה עם בעלי ברית אזוריים ובינלאומיים – בייחוד ערב הסעודית ומצרים – במטרה למנוע את קריסת מדינות הלאום הערביות ולהגן עליהן מפני מיליציות אסלאמיסטיות המבקשות לכפות את רעיונותיהן בחסות אנרכיה ומלחמות אזרחים. לשם כך השתתפה בקואליציות צבאיות בהובלה סעודית בבחריין (2011) ובתימן (2015); השלישי, תמיכה פיננסית בגורמים הנאבקים באחים המוסלמים ומקדמים סדר פנימי ואזורי אנטי-אסלאמיסטי.²⁹ לשם כך הזרימה מיליארדי דולרים למשטרו של עבד אל-פתאח אל-סיסי, שהדיח ביולי 2013 את האחים המוסלמים מהשלטון במצרים, וסייעה לייצוב שלטונו.³⁰

איחוד האמירויות וישראל זיהו סכנות דומות באביב הערבי, הן בלבושן השיעי והן בלבושן הסוני, גם אם לא תמיד התייחסו אליהן באותה חומרה. עבור ישראל נחשבה איראן לאיום הראשון במעלה, בעוד עבור איחוד האמירויות היו אלה האחים המוסלמים. אולם ההתקרבות בין שני הצדדים הושפעה ממשנתה נוסף: הפיחות שחל במעמדה של הבעיה הפלסטינית בסדר היום הערבי. זו קיבלה פרופורציות חדשות וממותנות נוכח מלחמות אזרחים עקובות מדם בסוריה, בלוב ובתימן, שהובילו למאות אלפי קורבנות, למיליוני פליטים ולכאוס אזורי.³¹

ההתקרבות בין הציר הערבי הסוני-פרגמטי לישראל כונתה על ידי דיוויד פולוק עוד ב־2016 "הנורמלי החדש", כאשר ישראל הפכה ממדינת אויב לשותפה בפועל של כמה ממדינות המפרץ.³² ג'מאל אל-סויד, מייסד מרכז האמירויות למחקרים אסטרטגיים (ECSSR), העיד

29 אבתסאם אל-כתבי, נמוד'ג' דולת אל-אמאראת פי בנאא' אל-קה ותחולאת סיאסתה אל-ח'ארג'יה [המודל של איחוד האמירויות בבניית הכוח והתמורות במדיניות החוץ שלה] (אבו דאבי: מרכז אל-אמאראת לאל-סיאסא, 2021), 49–50, 77–81.

30 Obaid, *The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World*, 44.

31 Al Ketbi, "Contemporary Shifts in UAE Foreign Policy," 395; Ofir Winter, "Arab Approaches to the Political Process and Normalization with Israel," in Anat Kurz and Shlomo Brom (eds.), *Strategic Survey for Israel 2016-2017* (Tel Aviv: The Institute for National Security Studies, 2017): 175–183.

32 David Pollock, "The New Normal: Today's Arab Debate Over Ties with Israel," *Fikra Forum* 11, August 25, 2016, <https://bit.ly/3LdoaUe>

ב־2019 כי "העניין הפלסטיני אינו עומד עוד בראש האינטרסים הערביים", וכי "חשיבותו הצטמצמה מאוד נוכח האתגרים, הבעיות והאיומים הניצבים בפני מדינות האזור".³³ החרם שמדינות הקוורטט הערבי (ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחריין ומצרים) הטילו על קטר בשנים 2017-2021, שבמסגרתו דרשו מרוחה להפסיק את תמיכתה בגורמים אסלאמיסטיים כתנאי לשיקום היחסים, היה עדות נוספת לכך שקו השבר העיקרי במזרח התיכון אינו עובר עוד בין מדינות ערב לישראל.

כדי להציב חלופה רעיונית מוצקה לשיח האסלאמיסטי הרדיקלי לגווניו הגבירה איחוד האמירויות, החל מ־2016, את השקעתה בטיפוח שיח של סובלנות כלפי דתות אחרות, כולל היהדות. הסובלנות הדתית הוצגה כחלק מזהותה הלאומית ומסדר היום הפנימי והחיצוני שהיא מקדמת. שיח הסובלנות נועד בראש ובראשונה להגנת הסטטוס קוו. במישור הפנימי, סובלנות נתפסת לא רק כערך דתי אלא גם כערובה ליציבות במדינה, שבה מתגוררים אנשים ממאיתיים לאומים שונים המאמינים בדתות שונות. במישור הבינלאומי, השיח שם לו למטרה לחזק את מיתוגה החיובי של איחוד האמירויות כמגדלור של מתינות דתית.

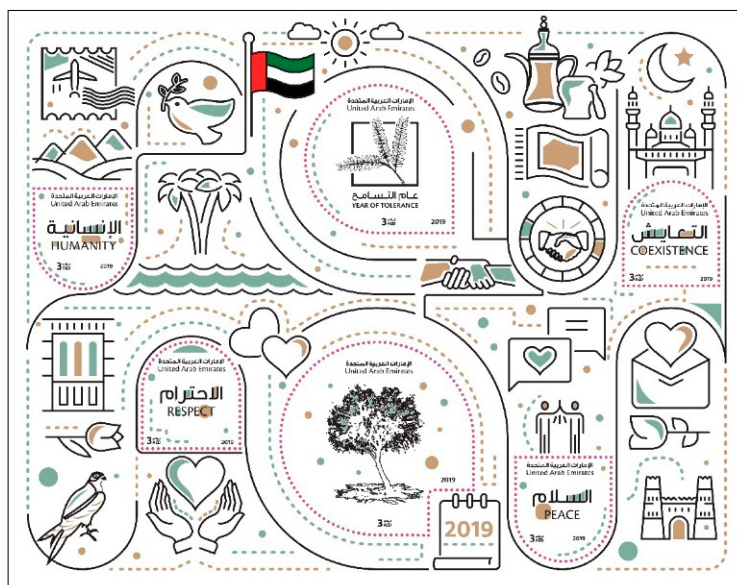
מראשית שנות ה־2000 שווק רעיון הסובלנות באיחוד אמירויות כערך יסודי לאומי ודתי, שמקורו באבות המייסדים של האומה ובראשם השיח' זאיד, ואשר מושרש בתרבותה ובוהותה מימים ימימה. אחת מהאנדרטאות החיות למסרי הסובלנות היא מסגד שיח' זאיד באבו דאבי, שנחנך ב־2007 ומדגיש את מעמדו של האב המייסד כמקור השראה דתי ומוסרי גם לאחר מותו. ביקור במסגד מגלה כי הסובלנות בגרסתה האמירוית נפרטת למושגים נוספים כמו רב־תרבותיות, קבלת האחר והשונה, כבוד אנושי, פתיחות, אחווה, שלום, שוויון והתנגדות לאפליה ולשנאה. ערכים אלה מייצגים את רוחה של איחוד האמירויות, כמו גם את "רוח האסלאם".³⁴ האתוס הלאומי־דתי האמירויתי עוגן ב־2016 במסמך בשם 'התוכנית הלאומית למען הסובלנות' וננקטו שורת מהלכים ליישומו. בין מטרות התוכנית – להפוך את איחוד האמירויות ל"בירת הסובלנות העולמית", ומקורות ההשראה שלה כוללים את האסלאם, חוקת האמירויות, מורשת השיח' זאיד, הערכים האמירויתיים והאמנות הבינלאומיות.³⁵ ב־2017 הקימה אבו דאבי את משרד

Ian Black, "Why Israel is Quietly Cosying Up to Gulf Monarchies," *The Guardian* March 19, 2019, <https://bit.ly/2ug2TCg>

Mehmood-Ul-Hassan Khan, "UAE's National Strategy of Tolerance," *Defence Journal* 19, 11 (June 2016), 71-73; Natalie Koch, The 'Personality Cult' Problematic: Personalism and Mosques Memorializing the 'Father of the Nation' in Turkmenistan and the UAE. *Central Asian Affairs* 3, no. 4 (2016): 330-359

"National Tolerance Programme," United Arab Emirates' Government portal, <https://tinyurl.com/34z2v2tp>; סיד ראשד אל־ג'אברי, אל־תעאיש אל־סלמי בין אל־שעוב פי אל־אסלאם [הדו־קיום בשלום בין העמים באסלאם] (ללא מקום הוצאה: דאר סוף אל־ג'אברי, 2020), 31-35.

הסובלנות והדו-קיום והכריזה על שנת 2019 'שנת הסובלנות'. מסרים רפורמיסטיים בזכות סובלנות וחמלה ונגד קיצוניות ואלימות החלו מופצים דרך סוכני דת ותרבות מדינתיים, ובהם דרשות יום השישי במסגדים, תוכניות לימודי האסלאם בבתי הספר וכלי התקשורת.³⁶ בסדרת בולים שהונפקה לכבוד שנת הסובלנות מוזגו סמלי שלום אוניברסליים עם סמלים לאומיים ודתיים אמירוניים וצוינו הערכים שלום, דו-קיום, כבוד והומניזם (תמונה 3).³⁷

תמונה 3: סדרת בולים שהונפקה לכבוד שנת הסובלנות

דגש מיוחד הושם על פעילויות לטיפוח דיאלוג ודו-קיום בין הדתות המונותאיסטיות – האסלאם, הנצרות והיהדות. אלו מוצגות כבעלות יסודות משותפים של סובלנות והתנגדות לאלימות ומורשת של קשרים ידידותיים. כך למשל, במוזיאון הלובר שנפתח באבו דאבי ב-2017 מוצגים בתערוכת קבע על דתות העולם אלה לצד אלה ספרי הקוראן, הברית החדשה והתנ"ך.

Mariam Alhashmi, Naved Bakali, and Rama Baroud, "Tolerance in UAE Islamic Education Textbooks," *Religions* 11, no. 8 (2020): 377, <https://doi.org/10.3390/rel11080377>; Aseel Zibin and Abdulrahman Dheyab Abdullah, "The Conceptualization of Tolerance in the UAE Press Media: A Case Study of 'The Year of Tolerance'," *Open Linguistics* 5 (2019), 405–420.

"Year of Tolerance", Emirates Post Shop, November 14, 2019, <https://tinyurl.com/yknt8xfv>

בעבר היו באמירויות שפירשו את העמדתם של תשמישי קדושה אסלאמיים ולא-אסלאמיים במעמד שווה כעלבון לעליונות האסלאם, והיא עודנה מעוררת ביקורת בקרב זרמים אסלאמיסטיים.³⁸ ב-2019 הכריזה איחוד האמירויות על יוזמה להקמת מתחם תפילה לבני שלוש הדתות בשם 'בית המשפחה האברהמית' באבו דאבי, אשר מזכיר את המתחם שסאדאת הגה ותכנן להקים בג'בל מוסא בדרום סיני. האתר נפתח ב-2023 וכולל מסגד, כנסייה ובית כנסת. מטרתו ליצור נקודת מפגש אנושי בין המאמינים, להנכיח את אתוס הדיאלוג הבין-דתי בממד הפיזי הממשי ולחזק את מעמדה של איחוד האמירויות כמעוז עולמי של סובלנות.³⁹ שלושת בתי התפילה הם בעלי חזות חיצונית דומה וגובה זהה, אך עיצוב הפנים שלהם שונה באופן שנועד לסמל את ההרמוניה בין שוויון למגוון. זאת ועוד, כבר ב-2018 החלו להתפתח באיחוד האמירויות חיי קהילה יהודיים גלויים.⁴⁰ אנשי דת המקורבים למשטר האמירויות שיבחו צעדים אלה בטענה שהם מעודדים חיים בין-דתיים משותפים ושוללים תפיסות בינאריות של "מאמינים" ו"כופרים".⁴¹ מבקריה של איחוד האמירויות מזכירים כי נרטיב "הסובלנות", כפי שמגדירה אותו המדינה, מלווה ב"חוסר סובלנות" כלפי כוחות אסלאמיסטיים ואחרים שמציעים סדרי יום אלטרנטיביים. מאחורי מסרים בזכות הפרדה בין דת למדינה מסתתר רצונו של המשטר האמירויות לנטרל את פעילותן של תנועות אסלאמיסטיות בשדה הדתי ולמלא את החלל על ידי אסלאם מדינת, שיזכה למונופול ויטיף לציות לשליט ולשימור הסטטוס קוו החברתי-פוליטי המשרת אותו.⁴²

38 קייטי וקסברגר, "סובלנות דתית, חברתית ותרבותית באיחוד האמירויות", הפורום לחשיבה אזורית (24 בנובמבר 2019), <https://bit.ly/3Nnl3Mt>

39 מחמד ורדי, אל-ח'צוציאית אל-ת'קאפיה וצנאעת אל-תסאמה: דולת אל-אמאראת אל-ערביה אלמתחדה נמוד'ג'א [המאפיינים התרבותיים ויצירת הסובלנות: איחוד האמירויות הערביות כמקרה כמודל] (אבו דאבי: המאלי לאל-אעלאם, 2022), 88.

40 Andrew Thompson (ed.), *Celebrating Tolerance: Religious Diversity in the United Arab Emirates* (Dubai: Motivate, 2019), 63-73; Yoel Guzansky and Ofir Winter, "Apolitical Normalization: A New Approach to Jews in Arab States," INSS Insight no. 1332 (June 8, 2020), <https://bit.ly/3V9hsmM>

41 וסים יוסוף, "הל יג'ז בנא' מסג'ד וכניסה וכניס יהודי בג'אנב בעצ'הם? ולמאד'א סמי באל-בית אל-אבראהימי" [האם מותר לבנות מסגד, כנסייה ובית כנסת יהודי אלה לצד אלה? ומה מקורו של הכינוי בית אברהם?], אל-קנאה אל-רסמיה לפצ'ילה אל-שיח' וסים יוסוף, (23 בינואר 2020), סרטון, <https://bit.ly/3NlqkE2>

42 Andreas Krieg, "On the Sinister Objectives of Abu Dhabi's 'Crusade' Against Political Islam," Middle East Eye (21 January 2020), <https://bit.ly/3Ng4SAe>; Gökhan Erel, "The Manipulation of Tolerance Rhetoric in the Context of the UAE," *ORSAM* no. 7 (September 2019), <https://bit.ly/3Hitwg6>

השליטה בשיח הדתי והגדרת "האסלאם האמיתי" נתפסת בעיני המשטר האמירויות כאינטרס אסטרטגי.⁴³ ואולם, בהיעדר ממסד דתי מבוסס וותיק שיכול לשווק ביעילות את מסריה בזירה הפנימית והבינלאומית, איחוד האמירויות הקימה ומימנה מאז פרוץ האביב הערבי רשת של גופים אסלאמיים חדשים, שתכליתם לקדם את האג'נדה הדתית-אסלאמית הסובלנית והאנטי-אסלאמיסטית של המשטר מבית ומחוץ. אחד מהם הוא 'הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות' (מנתדא תעזיז אל-סלם פי אל-מג'תמעא אל-מסלמה), שנוסד ב-2013 ומאגד תחתיו אנשי דת מרחבי העולם, מפרסם ספרים וכתבי עת המעודדים דו-קיום ושלום בין הדתות ומוביל יוזמות גלובליות בנושא.⁴⁴ הפורום מייצר שיח דתי חלופי לזה האסלאמיסטי, דוגל ברפורמות פוליטיות ודרגתיות ושולל מגמות פוליטיות מהפכניות המסכנות את יציבות המדינה והחברה. מסריו משרתים את האסטרטגיה של איחוד האמירויות ואת שיח הסובלנות שהיא מקדמת.

ארגון נוסף שקם ב-2013 הוא 'מועצת חכמי הדת המוסלמים' (מג'לס חכמא' אל-מסלמין). בראשו עומד שיח' אל-אזהר, שמסריו מתמקדים במאבק משולב – באסלאם הרדיקלי מחד גיסא ובאסלאמופוביה במערב מאידך גיסא. גולת הכותרת של יוזמות המועצה הייתה המפגש שנערך בפברואר 2019 באבו דאבי בין האפיפיור פרנציסקוס ושיח' אל-אזהר אחמד אל-טיב, אשר הוצג כפסגה היסטורית בין מנהיגי הדת הבכירים בעולם. השניים חתמו על 'מסמך האחוה האנושית', שחרת על דגלו את אידיאל השלום העולמי והחיים המשותפים בין מאמיני הדתות. מיזם 'בית המשפחה האברהמית', שהוזכר קודם לכן, הוקם בעקבות המסמך ובהשראתו. שיתוף הפעולה בין איחוד האמירויות למוסד האסלאמי הוותיק אל-אזהר תרם למעמדם של שני הצדדים והעניק משנה תוקף למסריהם הדתיים – האזוריים והגלובליים.⁴⁵

ארגון צעיר יותר שהוקם ב-2018 הוא 'המועצה העולמית של הקהילות המוסלמיות' (אל-מג'לס אל-עאלמי לאל-מג'תמעא אל-מסלמה). בראש המועצה עומד ד"ר עלי ראשד אל-נעימי, עיתונאי ועורך המכהן מאז 2019 גם כחבר המועצה הלאומית הפדרלית באמירויות. קהל היעד העיקרי של הארגון הוא מוסלמים החיים במדינות לא-מוסלמיות. הארגון מתנער מקיצוניות

43 Estelle Townshend-Denton, *Religion and Political Survival: The Regional Strategies of Iran, Saudi Arabia, the UAE and Qatar* (A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Political Science at The University of Waikato, 2020), 91.

44 למשל: אחמד עבאדי, מפהום אל-סלם פי אל-אסלאם [מושג השלום באסלאם] (אבו דאבי: מנתדא תעזיז אל-סלם פי אל-מג'תמעא אל-מסלמה, 2019); עבד אל-חמיד עשאק, אל-ג'האד ראפאד לאל-סלם [הג'האד הוא נגזרת של השלום] (דובאי: מנתדא תעזיז אל-סלם פי אל-מג'תמעא אל-מסלמה, ללא שנת הוצאה).

45 אל-כתבי, נמור'ג' דולת אל-אמאראת פי בנאא' אל-קה ותחולאת סיאסתה אל-ח'ארג'יה, 73-74, Amasha, "The UAE-sponsored 'Islams'"; 113-107

ומטרור אסלאמיים ונאבק באסלאמופוביה. עם ערכי היסוד שהוא מקדם נמנים השתייכות למדינות הלאום, שלום קהילתי, סובלנות ודו־קיום אפקטיבי.⁴⁶

הסמכות הדתית הבכירה ביותר באיחוד האמירויות הוא השיח' הצופי המאוריטני עבדאללה בן ביה, המשמש נשיא מועצת הפסיקה ההלכתית של איחוד האמירויות מאז הקמתה ב־2018, ואשר עומד גם בראש הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות. קשריו הקרובים של בן ביה עם משפחת השלטון האמירוית, אאל נהיאן, החלו עוד בשנות ה־70 ונמשכו בשנות ה־2000, כשהפך לאחר אירועי ה־11 בספטמבר למשתתף קבוע באירועים ובהרצאות באבו דאבי ובדובאי. בן ביה כיהן במשך שנים כסגנו של שיח' יוסוף אל־קרצ'אוי בהתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים, אך התפטר מהארגון ב־2013 עקב חילוקי דעות עם יושב הראש והחל לקרוא תיגר על סמכותו, לערער על תפיסותיו, ואגב כך למצב את האמירויות כמשקל נגד רעיוני לאסלאמיזם. סלע המחלוקת בין השניים נגע לשאלת הדמוקרטיזציה של מדינות ערב בעקבות האביב הערבי. בעוד אל־קרצ'אוי טען שהדמוקרטיה המערבית והשורא (ההיוועצות) האסלאמית זהות ותמך ביישום הליכי בחירות דמוקרטיים, בן ביה סבר אחרת. הוא ראה בהיוועצות בין שליט לנתיניו עיקרון אלוהי נכבד, אך לא כזה המטיל סייגים על סמכותו המוחלטת של השליט לקבל הכרעות המשפיעות על כלל החברה. חובת הציות להכרעות השליט נובעת בעיניו בן ביה מהצורך להבטיח את תפקודה התקין של החברה ולמנוע אנרכיה, כמו גם מכך שהשליט יודע להעריך טוב מזולתו את ההשלכות הכוללות של המעשה המדיני ואת מכלול השיקולים הנסתרים והגלויים הניצבים מאחוריו. כפי שיפורט בהמשך, השלום עם ישראל חידד פעם נוספת את הוויכוח בין הצדדים על סמכות השליט לקבל הכרעות בנושא כה שנוי במחלוקת.⁴⁷

האיום המשותף מצד איראן. התפתחות נוספת שעוררה את פריצת הדרך המדינית בין האמירויות לישראל הייתה החשש הגובר מאיראן ומשלוחיה האזוריים. בין איחוד האמירויות לאיראן קיימת מתיחות מתמשכת מאז הקמת הפדרציה המפרצית ב־1971, אז השתלטה איראן בכוח על שלושה איים במצרי הורמוז – טנב הקטן, טנב הגדול ואבו־מוסא – לאחר יציאת הכוחות הבריטיים מהמפרץ הפרסי. המתיחות התגברה ב־1979 לאחר עליית משטר המהפכה האסלאמי באיראן. האחרון נהג להוקיע את שליטי המפרץ על קשריהם עם ארצות הברית, בעלת בריתה האסטרטגית של ישראל, ולתארם כבובות בידי האמריקאים והציונים. על רקע רצונה של איחוד האמירויות בהסכמה ישראלית להצטיידות במטוסי F-16 אמריקאיים בשל האיום האיראני, נערך באמצע שנות ה־90 שיח חשאי ראשון בין המדינות, ובעקבותיו הודיע יצחק רבין במאי 1995, בעת ביקורו בווינגטון, כי אינו מתנגד לעסקה. בפגישה חשאית שנערכה למוחרת

“About Council,” The World Muslim Communities Council (n.d.), <https://www.twmcc.com/en/about> 46

Warren, “The Modernist Roots of Islamic”. 47

בכירה האמריקאית זכה ראש ממשלת ישראל ללחיצת יד ולהוקרה מבן זאיד, שראה כבר אז בישראל שותפה פוטנציאלית למאבק באיראן, על בסיס ההיגיון הקובע כי "האויב של אויבי הוא ידידי".⁴⁸

בשני העשורים הראשונים של המאה ה-21 המשיכו מדינות המפרץ וישראל לעקוב בחרדה גוברת אחר מאמצי של איראן להשיג הגמוניה אזורית דרך תמיכה בקבוצות טרור, התחמשות בכלי נשק קונוונציונליים ובעיקר פיתוח תוכנית גרעין צבאי.⁴⁹ עבור ישראל נחשבת איראן לאיום קיומי נוכח קריאותיהם המפורשות של מנהיגיה להשמדתה. שכנותיה הערביות של איראן חוששות מפני כוונותיה לכוון "סהר שיעי" שיימתח מטהראן ועד ביירות, והחלו לקיים עם ישראל שיתוף פעולה ביטחוני ומודיעיני חשאי במטרה להצר את השפעתה.⁵⁰

העמקת השסעים האזוריים בין הציר הערבי הסוני בהובלת ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לציר השיעי הרדיקלי בהובלת איראן באה לידי ביטוי סביב אירועי ההסלמה בין ישראל לחזבאללה ולחמאס. על רקע מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 ניכר היה שרתיעת המחנה הערבי הסוני מפני איראן עולה על איבתו המסורתית לישראל, כאשר במהלכה נשמעו גינויים מפורשים מצד מנהיגים במפרץ לארגון השיעי הפרו-איראני חזבאללה, וקריאות להתפרקותו מנשקו לצד גינויים רפים לישראל. מנהיגים ערבים סונים החמיצו פנים נוכח הפיכתם של נשיא איראן דאז מחמוד אחמדינז'אד ומזכ"ל חזבאללה חסן נסראללה לגיבורי הרחוב הערבי, תוך שהם רוכבים על אתוס ההתנגדות לישראל. הייתה זו המלחמה הישראלית-ערבית הראשונה שבה חלק ממדינות ערב ייחלו כמעט בגלוי לניצחונה של המדינה היהודית על יריבה ערבית, שנתפסה כמייצגת את שאיפותיה האזוריות של איראן.

התפלגות אזורית דומה נרשמה גם נוכח עימותים בין ישראל לחמאס, שהשתלטה ב-2007 על רצועת עזה. כך למשל, בזמן מבצע עופרת יצוקה (דצמבר 2008-ינואר 2009) נערכו שתי פסגות אזוריות מתחרות: מדינות הציר הסוני התכנסו במסגרת פסגת הליגה הערבית בכווית, בעוד כוחות ההתנגדות – איראן, סוריה, חמאס וקטר – התכנסו בנפרד בדוחה.⁵¹

איחוד האמירויות וישראל מצאו עצמן שוב באותו צד בהתנגדותן להסכם הגרעין, שהושג ביולי 2015 בין איראן למעצמות בהובלת הנשיא אובמה. ביקורותיהן התמקדו בכך שההסכם

48 פודה, מפילגש לידועה בציבור, 596; ברק רביד, השלום של טראמפ: הסכמי אברהם והמהפך במזרח התיכון (ראשון לציון: ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2022), 110-115.

49 Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?" 140-145.

50 Guzansky and Jones, "Israel's Relations with the Gulf states: Toward the Emergence of a Tacit Security Regime?" 403-407.

51 Rabi and Mueller, "The Gulf Arab States and Israel Since 1967," 586-590.

התיר לאיראן להפוך באופן לגיטימי למדינת סף גרעין, חילצה מהבידוד הבינלאומי שבו הייתה נתונה ולא מנע ממנה להמשיך בהתעצמות צבאית קונוונציונלית ולתמוך במיליציות הכפופות לה. ישראל וכמה ממדינות המפרץ החלו מדברות כמעט בקול אחד: בשעה שירוש העצר של ערב הסעודית מוחמד בן סלמאן השווה את המנהיג העליון של איראן להיטלר, ראש ממשלת ישראל השווה הסכם הגרעין ל'הסכם מינכן'. לאחר חילופי הממשל בארצות הברית ב־2016 פיתחו איחוד האמירויות וישראל יחסי אמון קרובים עם אנשי צוותו של הנשיא הנכנס דונלד טראמפ, ושכנעו אותו לפרוש במאי 2018 מהסכם הגרעין ולנקוט כלפי איראן גישה לעומתית יותר.⁵² ב־2019 כוננו ארצות הברית, ישראל ואיחוד האמירויות פורום חשאי משולש להידוק שיתוף הפעולה נגד איראן – צעד שהוביל את שר החוץ האמירויותי להתבטא כבר אז על "ברית ערבית-ישראלית המתגבשת במזרח התיכון".⁵³

העמקת ההשפעה האזורית של איראן תרמה גם היא לחששות מכך שתאבונה גבר, ושהתעצמותה עלולה לאפשר לה להשביעו. בעקבות הפלתו של משטר סדאם בעיראק ב־2003 קנתה איראן אחיזה בשכנתה ממערב. אירועי האביב הערבי והיחלשות השלטון המרכזי במדינות כמו סוריה, עיראק ותימן נוצלו על ידי איראן כדי להעמיק בהן את השפעתה באמצעות תמיכה במיליציות חמושות.⁵⁴ איחוד האמירויות ראתה בהתנהלות האיראנית התערבות פסולה בענייניהן של מדינות ערב, והעניקה סיוע לכוחות הנאבקים בשלוחיה בזירות השונות. עם זאת, בניגוד לישראל, איחוד האמירויות נזהרה מלהגדיר רשמית את איראן "מדינת אויב", והמשיכה לנהל עימה יחסים כלכליים ודיפלומטיים בהיקפים משתנים.⁵⁵

אינטרסים כלכליים משותפים. ההיבט הביטחוני היה המשתנה המוביל בבניית קשרי האמון ויצירת הדינמיקה החיובית בין איחוד האמירויות לישראל, אבל גם להיבט הכלכלי נועד תפקיד. לנגד עיניהם של קברניטי המשטר באבו דאבי עמד הצורך האסטרטגי להתכונן לעידן שאחרי הדלקים הפוסיליים ולגבש חזון כלכלי שבמרכזו גיוון רב יותר במקורות ההכנסה. מדינת הסטארט-אפ הישראלית הופיעה בעיני יורש העצר בן זאיד כשותפה מועילה במימוש חזונו – למצב את איחוד האמירויות כמדינה מודרנית בעלת כלכלה מבוססת ידע, קדמה מדעית ואוכלוסייה משכילה, שמשקיעה בפיתוח ובבנייה. בן זאיד, כמו עמיתו הסעודי יורש העצר מוחמד בן

Black, "Why Israel is Quietly Cosying up to Gulf Monarchies". 52

פודה, מפילגש לידועה בציבור, 603. 53

Al Ketbi, "Contemporary Shifts in UAE Foreign Policy," 392-393. 54

אל-כתבי, נמוד'ג' דולת אל-אמאראת פי בנאא' אל-קה ותחולאת סיאסתה אל-ח'ארג'יה, 81-80. 55

סלמאן, מייצגים דור מנהיגים מפרצי צעיר המשוחרר באופן יחסי מתפיסות של עוינות כלפי ישראל, שמגלה פתיחות יחסית לתיאום ולשיתוף פעולה עימה סביב אינטרסים משותפים.⁵⁶ איחוד האמירויות וישראל החלו לממש את הפוטנציאל הגלום במישור הכלכלי בראשית שנות ה-2000, תחילה בתחום היהלומים, ובשנת 2001 ערך שר התחבורה אפרים סנה ביקור פוליטי חשאי ראשון במדינה. חילופי הדורות לאחר מותו של השיח' זאיד הביאו לכך שב-2006 נחנך בחשאי משרד סחר ישראלי לא-פורמלי בדובאי, שסייע לכניסתן של חברות ישראליות לפעילויות במדינה. המשרד אויש על ידי דיפלומטים ישראלים ששלחו דיווחים למשרד החוץ בירושלים, ובחסותו פיתחו המדינות דיאלוג מדיני-ביטחוני שוטף.⁵⁷ בעשור השני של המאה ה-21 החלו שרים, פקידים בכירים וספורטאים להשתתף כשגרה ובגלוי באירועים בינלאומיים באיחוד האמירויות. כך למשל שר התשתיות עוזי לנדאו השתתף בינואר 2010 בכנס מטעם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיות מתחדשות (IRENA), ובשנים שלאחר מכן נערכו ביקורי שרים נוספים וככל הנראה גם מפגשים חשאיים בדרג המנהיגים. ב-2015 נפתחה לראשונה נציגות ישראלית גלויה ורשמית באבו דאבי, שבה היו שלושה דיפלומטים, המואמנת למטה של IRENA בנסיכות, וב-2018 ההמנון הישראלי נוגן באבו דאבי כאשר הג'ודוקא שגיא מוקי זכה בתחרות גרנד סלאם.⁵⁸

הסימנים לבשלותה הגוברת של אבו דאבי לשדרוג היחסים עם ירושלים הלכו והצטברו.⁵⁹ עוד טרם כינון הסכמי אברהם, קשת היחסים בין המדינות הייתה רחבה למדי: בתחום התעופה, אזרחים ישראלים הורשו לטוס למזרח אסיה דרך ירדן בחברת התעופה הלאומית של איחוד האמירויות 'אל-אחתאד'; בתחום הביטחוני, חברות ישראליות סיפקו לאיחוד האמירויות טכנולוגיות ייעודיות, ובכלל זה שירותי לוויינות, כטב"מים, מצלמות אבטחה, גדרות חשמליות, ביטחון סייבר ואפליקציות מעקב; בתחום הסחר הפכו מדינות המפרץ לשוק השלישי בגודלו למוצרים ישראליים במזרח התיכון (אחרי הרשות הפלסטינית וטורקיה), שנאמד בכמיליארד

56 ג'מאל אבו אל-חסן, "עלא האמש אתפאקאת אל-סלאם מע אסראא'יל" [בשולי הסכמי השלום עם ישראל],

אל-מצרי אל-יום, 14 בדצמבר 2020, <https://bit.ly/40HvHAn>

57 Ulrichsen, "Palestinians Sidelined in Saudi-Emirati Rapprochement with Israel," 81. פודה, מפילגש לידועה בציבור, 597.

58 חיטולו של בכיר חמאס מחמוד אל-מבחוח במלון בדובאי ב-2010, אשר יוחס למוסד, העיב על יחסי המדינות והביא לנתק של כשנתיים, אך האינטרסים המשותפים גברו עד מהרה על המשקעים: Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?" 137-138; Barak Ravid, "Exclusive: Israel to Open First Diplomatic Mission in Abu Dhabi," *Haaretz*, November 27, 2015, <https://bit.ly/41zTIL7>

59 רביד, השלום של טראמפ, 187-189.

דולר בשנה. הסחר עם ישראל כלל בין היתר יהלומים, רפואה, התפלת מים והשקיה, כאשר משרד החוץ סייע עוד טרם הסכמי אברהם לכניסתן של יותר מ-500 חברות לשוק האמירויות.⁶⁰

המרכיב האמריקאי. למעורבות האמריקאית הייתה השפעה מכרעת על ההתקרבות בין איחוד האמירויות לישראל. עוד משנות ה-90 ראתה איחוד האמירויות בקשר עם ישראל גשר לארצות הברית, בעיקר כדי לנטרל התנגדויות ישראליות למכירת נשק אמריקאי.⁶¹ בתקופת אובמה היה זה האנטגוניזם לממשל בוושנינגטון שהביא להידוק הקשרים בין המדינות, אשר ראו בדאגה את הפשרות שנשיא האמריקאי הסכים להן במסגרת הסכם הגרעין עם איראן, ואת הגיבוי שהעניק להליכים דמוקרטיים שהעלו לשלטון כוחות אסלאמיסטיים. קריאתו לנשיא מצרים חוסני מובארכ לפנות את כסאו נתפסה בקרב ידידותיה של וושנינגטון באזור כהפקרה של בעל ברית ויצרה חוסר אמון באשר למחויבותה כלפיהן. ישראל ושוודלטה בוושנינגטון, לעומת זאת, התגלו כמליצות יושר של המשטרים הערביים הסונים המתונים בפני הממשל – תפקיד שמילאו בהצלחה לא-מבוטלת לאחר הדחת מורסי ועליית אל-סיסי לנשיאות מצרים. לפיכך, הגם שהסכם השלום נחתם בתקופת טראמפ, היה זה דווקא אובמה שזרע בבלי דעת את זרעיו.⁶² התרחקותה של ארצות הברית ממעורבות צבאית במזרח התיכון, שהחלה בתקופת אובמה ונמשכה בימי טראמפ, הגבירה גם היא את ההכרה בישראל כשותפה חיונית לכינון מנגנוני הגנה שקטים באזור בנושאי עניין משותפים מאיראן וחזבאללה, דרך חמאס ועד ביטחון השיט בים האדום. הסכמת ישראל לעסקאות נשק בין ארצות הברית למדינות המפרץ העידה על כך שהיא רואה בהן שותפות למאבקים האזוריים יותר מאשר איום עתידי.⁶³ מאז 2016 אף דווח שישאל ואיחוד האמירויות קיימו תמרונים צבאיים משותפים בארצות הברית וביוון.⁶⁴ בארבע שנות כהונתו של טראמפ בבית הלבן, גורמים שונים – בהם השפעתם של בני משפחה ומקורבים ושל ראש הממשלה נתניהו – הביאו לכך שממשלו אימץ פרדיגמה חדשה לפתרון הסכסוך הערבי-ישראלי. פרדיגמה זו, שכונתה "מבחון פנימה", הכילה בין השאר את הקביעה שיש "לעקוף" את הבעיה הפלסטינית כדי להוביל לפריצת דרך מדינית במזרח התיכון.

60 הסחר בין המדינות התבצע לרוב דרך צדדיים שלישיים, ללא זיהוי מדינת המקור, ובאמצעות אנשי עסקים ישראלים בעלי דרכון כפול: פודה, **מפילגש לידועה בציבור**, 603-605; S. Neubauer, "Israel: A Strategic Partner for the UAE?" *IndraStra Global* 11 (2017): 1-3; Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?" 137-138; Black, "Just Below the Surface"; Black, "Why Israel is Quietly Cosying up to Gulf Monarchies."

61 פודה, **מפילגש לידועה בציבור**, 600.

62 Black, "Why Israel is Quietly Cosying up to Gulf Monarchies".

63 Guzansky, "Israel and the Arab Gulf States: From Tacit Cooperation to Reconciliation?", 140-145.

64 Black, "Why Israel is Quietly Cosying up to Gulf Monarchies".

ממשל טראמפ השקיע לפיכך מאמצים עצומים בניסיון לשכנע מדינות סוניות מתונות לחתום על הסכמים עם ישראל במנותק מהתקדמות במשא ומתן להסדר שלום בין ישראל לפלסטינים. פרדיגמה זו נשענה על המיאוס הגובר במדינות האזור כלפי הוותו הפלסטיני, שהקשה עליהן לקדם את ענייניהן המשותפים עם ישראל, ועל ביקורתן על סרבנותם של הפלסטינים.⁶⁵

הכרזתו של טראמפ ב-13 באוגוסט 2020 על השגת הסכם שלום בין ישראל ואיחוד האמירויות העידה על כך שמאמציו נשאו פרי. בהצהרה משותפת שהתפרסמה באותו יום מטעם שלוש המדינות נאמר כי ישראל ואיחוד האמירויות יפתחו שגרירויות ויחתמו על הסכמים דו-צדדיים בנושאים ביטחוניים, כלכליים, מדעיים, סביבתיים ותרבותיים.⁶⁶

במסיבת עיתונאים מאולתרת בחדר הסגלגל בבית הלבן, לצד חוג מקורביו, חשף טראמפ כי הסכם השלום ייקרא 'הסכם אברהם'. שם זה ניתן על ידי הצוות המקצועי של הבית הלבן ב"החלטה של הרגע האחרון"⁶⁷ ולא על ידי הנשיא עצמו, וייתכן שאף בניגוד להעדפתו. שגריר ארצות הברית בירושלים דיוויד פרידמן נקרא על ידי הנשיא להסביר את פשר השם, ונימק את הבחירה בו בכך שאברהם הוא מייסד שלוש הדתות המונותאיסטיות – הנצרות, האסלאם והיהדות – ולפיכך אין דמות המבטאת טוב ממנו את האחדות ביניהן. בתגובה העיר טראמפ, ספק בבדיחות, כי שקל תחילה לקרוא להסכם על שמו, אך חזר בו מכוונתו מחשש לתגובת התקשורת.⁶⁸

הבחירה בשם 'הסכם אברהם' (שהשתנה לאחר הצטרפותה של בחריין למהלך ל'הסכמי אברהם') שיקפה את ההבנה האינטואיטיבית של אדריכלי השלום בדבר החשיבות בהבניית נרטיב חדש, שיסייע להגיש את השורש הדתי-היסטורי המזוהה בין מוסלמים ליהודים ולהדוף ניסיונות אסלאמיסטיים לפגוע בהתקבלותו הציבורית על בסיס דומה. השגריר פרידמן תיאר בספרו האוטוביוגרפי בהתרגשות את הסמליות בשם ההסכם, התורם ליישוב הריב המשפחתי שפרץ לפני כ-3,800 שנים בין יצחק וישמעאל, בני אברהם ואבות האומה היהודית והאומה

65 רביר, השלום של טראמפ, 173, 178.

66 "Joint Statement of the United States, the State of Israel, and the United Arab Emirates," U.S. Embassy in Israel, August 13, 2020, <https://bit.ly/3AwZiSr/>

67 Gabby Deutch, "The General Who Coined the Abraham Accords," The Circuit, January 10, 2022, <https://tinyurl.com/3wnes8vn>

68 "President Trump Announces Peace Accord Between Israel and UAE," C-Span, August 13, 2020, <https://bit.ly/3ADyEr2>

הערבית.⁶⁹ גם בקרב גורמי שלטון באיחוד האמירויות שררה הסכמה שלא ניתן היה להגות שם מוצלח ממנו.⁷⁰

ברומה לאופן שבו חוסיין מלך ירדן נעזר במטפורה 'בני אברהם' להבלטת המכנה המשותף הקדמוני בין היהודים למוסלמים, כך גם הסכמי אברהם הוצגו מראשיתם כבסיס לקשר שאינו רק בין-מדינתי אלא גם בין-דתי. כבר ביום הכרזתם הובטח כי "לכל המוסלמים שפניהם לשלום יותר לבקר ולהתפלל במסגד אל-אקצא", וכי "האתרים הקדושים האחרים בירושלים יישארו פתוחים בפני מאמינים שוחרי שלום מכל הדתות".⁷¹

כעבור כחודש, ב-15 בספטמבר 2020, חתמו שתי המדינות על הסכם שלום בטקס חגיגי בבית הלבן, ובמסגרתו התחייבו לכונן יחסים דיפלומטיים וידידותיים ונורמליזציה מלאה בין עמיהן. בנוסח ההסכם הוזכרה הכרת המדינות "בכך שהעמים הערבי והיהודי הם צאצאיו של אב קדום משותף, אברהם", וההשראה שהן מקבלות לטפח ברוח זו במזרח התיכון מציאות בה חיים מוסלמים, יהודים ונוצרים בדו-קיום. לצד הבנות קונקרטריות על נרמול היחסים בתחומים שונים והתחייבות עמומה לפעול לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הצדדים קיבלו על עצמם בסעיף 6 להסכם לטפח "תרבות של שלום בין חברותיהם ברוח אביהם הקדום המשותף, אברהם".⁷² ההסכם האמירויות-ישראלי נתן את אות הפתיחה לשרשרת הסכמים ערביים-ישראליים שהוכרזו ב-2020, וזכו כולם יחדיו לכינוי 'הסכמי אברהם'. איחוד האמירויות הייתה החלוצה, ואליה הצטרפו בחריין, סודאן ומרוקו. בכך התווספו ארבע חברות חדשות למועדון המצומצם של המדינות הערביות שכוננו יחסים דיפלומטיים עם ישראל, לצד מצרים וירדן.

איחוד האמירויות זכתה בהישג מדיני שהצדיק בעיניה את המפנה ההיסטורי: התחייבות ישראלית-אמריקאית להשעיית החלת הריבונות הישראלית החד-צדדית על שטחים ביהודה ושומרון, שנועדו להישאר חלק מישראל לפי מתווה השלום שהציג הנשיא טראמפ בינואר 2020. התחייבות זו הוזכרה בהצהרת השלום באוגוסט, אך לא עוגנה בהסכם השלום עצמו. ככל הידוע, הצדדים הסכימו על השעיית הסיפוח הישראלי המתוכנן לשלוש שנים לפחות.⁷³ בהסכמתה להשעיית הסיפוח נענתה ישראל לדרישה שהפנה לה כחודשיים קודם לכן שגריר איחוד האמירויות בארצות הברית יוסוף אל-עותייבה, שנודע כמקורבו של בן זאיד וכמחזיק

David Friedman, *Sledgehammer: How Breaking with the Past Brought Peace to the Middle East* (New York: Broadside Books, 2022), 213. 69

Deutch, "The General Who Coined the Abraham Accords." 70

"Joint Statement of the United States, the State of Israel, and the United Arab Emirates". 71

"הסכמי אברהם לשלום: חוזה שלום, יחסים דיפלומטיים ונורמליזציה מלאה בין מדינת ישראל לבין איחוד האמירויות הערביות", <https://tinyurl.com/2ssmrh4j>, 72

רביד, השלום של טראמפ, 195-221. 73

התיק הישראלי באבו דאבי. במאמר נדיר מאת דיפלומט ערבי ב'ידיעות אחרונות' קרא אל-עוטייבה לממשלה ולציבור בישראל לבחור בין החלה חד-צדדית של הריבונות על שטחים ביהודה ושומרון לקידום תהליכי הנורמליזציה עם העולם הערבי. הוא לא הזכיר במפורש אופציה לחתימת הסכם שלום אמירויות-ישראלי, אך הדגיש את הפוטנציאל הביטחוני והכלכלי הרב הטמון ביחסי המדינות "בנושאים כמו שינויי אקלים, ביטחון, מזון ומים, טכנולוגיה ומדע מתקדם", וכן את יכולתה של איחוד האמירויות לשמש "שער פתוח שמחבר את ישראל לאזור ולעולם".⁷⁴ בעקבות חתימת השלום הביע אל-עוטייבה סיפוק מהעדפתה של ממשלת ישראל את הנורמליזציה עם ארצו על פני הסיפוח, ומהגיבוי הרחב שהעניק הציבור הישראלי להחלטתה.⁷⁵ בפועל, ספק אם נתניהו היה מסוגל לקדם את תוכנית הסיפוח לאור ההסתייגות הבינלאומית, האזורית והפנימית הרחבה מהמהלך, כולל מצד הנשיא טראמפ.⁷⁶ אשר לאיחוד האמירויות, הדיווידנדים שמצאה בשלום חרגו מסיכול הסיפוח גרידא, ובהם: השגת הסכמה ישראלית למכירת נשק אמריקאי מתקדם לאיחוד האמירויות, ובעיקר מטוסי קרב מסוג F-35, שיאפשרו לה לשאת בנטל הצבאי הגובר נוכח הפחתת המעורבות האמריקאית באזור; חיזוק מעמדה כשחקנית אזורית ובינלאומית המובילה תהליכים במזרח התיכון ותורמת ליציבות ולשגשוג האזור; גיבוש ציר ערבי פרגמטי הנתמך על ידי ארצות הברית וישראל, שמקרין הרתעה כלפי הצירים הרדיקליים – האיראני והאסלאמיסטי – ומשפיע לחיוב על עיצוב עתיד האזור; וכינון נורמליזציה תוך הרחבת שיתופי הפעולה הדו-צדדיים עם ישראל במגוון תחומים כמו כלכלה, טכנולוגיה, מדע, רפואה, תיירות, תחבורה וחקלאות. עיתוי ההסכם, בשלהי כהונת ממשל טראמפ, לא היה מקרי. הוא העיד על יחסי האמון שנבנו בין איחוד האמירויות לארצות הברית לאורך תקופת שלטונו, אך בעיקר על רצונה של אבו דאבי לפרוע את שטר היחסים הקרובים טרם הסתלקותו של טראמפ מהבית הלבן, ואולי גם על שאיפתה לסייע לו בקמפיין הבחירות לנשיאות האמריקאית בנובמבר 2020.⁷⁷

- 74 יוסף אל-עוטייבה, "סיפוח או נורמליזציה", Ynet, 12 ביוני 2020, <https://bit.ly/40ND49A>
- 75 "שגריר האמירויות בארה"ב בהופעה ראשונה לקהל הישראלי | Special Interview with UAE Ambassador to the US," INSS ISRAEL, Video, November 11, 2020, <https://bit.ly/3VadhqO>
- 76 רביד, השלום של טראמפ, 223.
- 77 Zweiri, "The UAE-Israel Normalisation"; אל-כתבי, נמוד'ג' דולת אל-אמאראת פי בנאא' אל-קוה ותחולאת סיאסתה אל-ח'ארג'יה, 64-65; רביד, השלום של טראמפ, 231, 234-239.

המתנגדים להסכמי אברהם

בעקבות ההסכם עם ישראל הופיעה קשת מגוונת של תגובות בעולם הערבי והאסלאמי. לעומת ברכות רשמיות ממצרים, מבחריין, מעומאן וממאוריטניה, ולנוכח עמדה ניטרלית מצידה של ירדן, איחוד האמירויות ספגה גינויים מצד איראן, טורקיה, קטר והרשות הפלסטינית, מארגונים כמו חמאס, אל-קאעדה וההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים, וכן מחכמי דת בעלי אוריינטציה אסלאמיסטית.

חלק מהמבקרים האשימו את אבו דאבי בסטייה מיוזמת השלום הערבית מ־2002, שהתנתה את הנורמליזציה עם ישראל בהסדר עם הפלסטינים על בסיס קווי 1967. אחרים הגדירו את הצעד האמירויותי כחריגה לא רק מהשורה הערבית אלא גם מזו האסלאמית. כך למשל, המנהיג העליון באיראן עלי ח'אמנאי כינה את שליטי האמירויות "בוגדים באומה האסלאמית ובפלסטיין" ומי שפתחו את שער הכניסה למפרץ בפני הישראלים. משמרות המהפכה הזהירו כי הבגידה הבוטה של איחוד האמירויות במטרה המשותפת של האומה האסלאמית תוביל את מנהיגיה לגורל דומה לזה שהיה מנת חלקם של "בוגדים אחרים בדם הטהור של השהידים".⁷⁸

הפולמוס האסלאמי בזכות ובנגנות מהלכיה פורצי הדרך של איחוד האמירויות התקיים ברובו בממד הווירטואלי. התמודדותן של מדינות העולם עם מגפת הקורונה כפתה הגבלות התכנסות ותנועה, סגרים והתמקדות בענייני פנים, והותירה את המרחב הציבורי שליו. עם זאת, דעת הקהל הערבית-אסלאמית לא נותרה אדישה להתפתחויות. הרשתות החברתיות הפכו לכיכרות הערים, הטוקבקים החליפו את ההפגנות ומפגשי הזום מילאו את מקומם של הסימפוזיונים. פעילי אופוזיציה אמירותים גולים – חלקם היו בעברם חברי אגודת אל-אצלאח ואוהדיה – הקימו את 'האגודה האמירותית למאבק בנורמליזציה' (אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע), בניסיון לבטא התנגדות עממית להסכם עם ישראל גם ללא מחאה פיזית בשטח. בהודעה שפרסמו הוקיעו את ביטול חוקי החרם על ישראל, שהונהגו במדינה מ־1972, וצעדי נרמול כמו חילופי שגרירים ופתיחת שגרירויות.⁷⁹

78 "Iran Reacts to UAE-Israel Normalization," MEMRI Special Dispatch no. 8928, September 11, 2020, <https://bit.ly/3Ne322Y>; "Iran Responds To Bahrain And UAE Normalization With Israel: Israel's Destruction Is Near, The Gulf State Regimes Are In Danger," MEMRI Special Dispatch no. 9003, November 2, 2020, <https://bit.ly/3LwPk95>

79 "אל-אמאראת... ראבטת מקאומת אל-תטביע" תרפ"ן אפתאח ספארת אסרא'איל [האמירויות... האגודה למאבק בנורמליזציה מתנגדת לפתיחת שגרירות ישראל], אל-אנאצ'ול, 6 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3rAmBWa>; "עצ' ראבטת מקאומת אל-תטביע חמד אל-שאמסי: מרסום אל-ע'א' קאנון מקאטעת אסרא'איל באטל דסתוריא" [חבר האגודה למאבק בנורמליזציה חמד אל-שאמסי: הצו לביטול חוק החרם על ישראל סותר את החוקה], אל-אמאראת 71, 30 באוגוסט 2020, <https://www.uae71.com/posts/87063>

זאת ועוד, ברשתות החברתיות הופיעו קמפיינים שקראו להחרמת מוצרים וסחורות מאיחוד האמירויות, והופצה עצומה נגד הנורמליזציה שעליה חתמו למעלה ממיליון גולשים.⁸⁰ אופוזיציונר אמירויותי גולה לא היסס לקרוא לחרם ערבי עממי על מולדתו. הוא הסביר כי זהו "הנשק האחרון" שנותר כדי להביע מחאה ולהבהיר למשטר באבו דאבי ששכרו יוצא בהפסדו: הוא עלול לאבד שוק של מאות מיליוני ערבים לטובת הסחר עם ישראל.⁸¹ מנגד, קומץ פעילי רשת ערבים התומכים בנורמליזציה יצאו בקריאות הפוכות – לתמוך במוצרים מאיחוד האמירויות נוכח הניסיונות להחרימה.⁸²

בעוד מצרים וירדן נאלצו להתמודד עם התנגדויות מבית מצד האחים המוסלמים, איחוד האמירויות עמדה בעיקר מול אופוזיציה אסלאמיסטית חיצונית. אגודת אל-אצלאח כבר הוצאה אל מחוץ לחוק וחדלה לפעול באופן פומבי, ועל כן רוב המחאות של אמירותים נגד השלום היו מצד נתינים גולים. לצידם בלטו בהתנגדות אסלאמיסטים ממדינות ערביות שונות. המאבק על לגיטימיות השלום שיקף את השסע האזורי – בין איחוד האמירויות והציר הפרגמטי המתון שאליו היא משתייכת ובין יריביה האזוריים והגורמים האסלאמיסטיים המזוהים עימם. ב־30 באוגוסט 2020, ערב חתימת הסכם השלום, הוזמנו 500 אנשי דת ומוסדות הלכתיים להשתתף בכינוס מיוחד בזום, שארגנה ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים היושבת בקטר. ההתאחדות – למרות שמה היומרי – אינה מייצגת הסכמה רחבה בעולם האסלאם; מייסדה הוא יוסוף אל-קרצ'אוי, והקמתה ב־2004 נועדה לקדם את מעמד־העל שביקש לנכס לעצמו במרחב המוסלמי, ולקדם את סדר היום האסלאמיסטי שבו צידד במנותק מהזדהות של מי מחבריה עם האחים המוסלמים. מטרת הכינוס, שנמשך כשלוש שעות, הייתה לגבש גילוי דעת ובו חוות דעת הלכתית באשר ל"דין הנורמליזציה עם כובשי מסגד אל-אקצא, ירושלים

- 80 אל-מחרר, "ביאן בשא'ן תג'אוז עדד אל-מוקעין עלא מית'אק פלסטין חאג'ז אל-מליון" גילוי דעת על כך שמספר החותמים על אמנת פלסטין חצה את המיליון, אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע, 16 בספטמבר 2020, <https://uae4palestine.com/posts/25>; ד"ר מחמד אל-צ'עיר (@drassagheer), "ביאן עאם ללא'מה אל-אסלאמיה ואל-עאלם בשא'ן מקאטעת אל-מנתג'את אל-אמאראתיה" גילוי דעת לאומה האסלאמית ולעולם בנוגע להחרמת המוצרים האמירויתיים, טוויטר, 20 בדצמבר 2020, <https://bit.ly/3Vbvm84>; ד"ר מחמד אל-צ'עיר (@drassagheer), "אהם שרכאת קטאע אל-מנתג'את אל-ע'זאא'יה אל-אמאראתיה" [חברות המזון האמירויותי הכולטות], טוויטר, 21 בדצמבר 2020, <https://bit.ly/3oEZWuu>; "אל-נדה אל-נקאשיה: אל-חראק אל-טלאבי אל-עאלמי אל-דאעם לפלסטין" [רב-שיח: פעילות סטודנטים אל-נדה עולמית התומכת בפלסטין], אא'ת'לאף אל-ח'ליג' צ'ד אל-תטביע, 27 בדצמבר 2020, סרטון, <https://bit.ly/3LBnw4C>
- 81 אחמד יוסף, "אעלאמי אמאראתי: אל-תטביע מרפוץ' שעביא ואל-מקאטעה אל-אקתאדריה סלאח" [איש תקשורת אמירויות: הנורמליזציה זוכה להתנגדות עממית והחרם הכלכלי הוא נשק], אל-אנאצ'ול, 28 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/2WlxAAg>
- 82 ד"ר רמזי עזיז (Ramy_Aziz1@), "הנאכ חמלה משבוהה" [יש קמפיין מופקפק], טוויטר, 21 בדצמבר 2020, <https://bit.ly/3Lfj61R>

הקדושה ופלסטיין הכבושה". בסיומו פורסמה פתא שכתבה כי הסכמי שלום או נורמליזציה עם ישראל אסורים מבחינה הלכתית. עם החתומים על הפתא נמנו חכמי ההלכה מפלסטיין, לבנון, ירדן, סודאן, סוריה, טורקיה, מרוקו, אלג'יריה, תוניסיה, מלזיה, אינדונזיה, הודו, פקיסטן, ואף כמה ממדינות אירופה. לעומת זאת, נציגים ממדינות כמו מצרים, ערב הסעודית, בחריין ואיחוד האמירויות בלטו בהיעדרם.⁸³

שבעה מהנימוקים שהציגו מתנגדי ההסכם היו בעלי גוון דתי מובהק; אלה התכתבו בחלקם עם הנמקות שהשמיע המשטר האמירוני מייד עם החתימה על ההסכם, ובחלקם עם ההנמקות ששיערו כי המשטר יעלה. זאת משום ש-41 שנים לאחר החתימה על הסכם השלום עם מצרים ו-26 שנים לאחר החתימה על הסכם השלום עם ירדן, יכלו מבקריו של ההסכם בין ישראל לאמירויות להעריך באיזה מארג טיעונים ישתמש המשטר האמירוני כדי לתת לגיטימציה דתית להסכם. ואכן נקודות הדמיון הרבות בין השיח הביקורתי שהתפתח סביב ההסכמים הקודמים לבין ההסכם הזה הן בבחינת "אין חדש תחת השמש".

הנימוק המרכזי היה שההסכם כרוך בויתור על "האדמות הקדושות והמבורכות ביותר" ובהכרה בלגיטימיות של אויב כובש. לפיכך ההסכם הוא בגדר פשע ובגידה בזכויות של אללה, של שליחו, של העם הפלסטיני ושל האומה האסלאמית. ההסכם תואר כעומד בסתירה לקונצנוס ההלכתי-האסלאמי שהתגבש מאז הצהרת בלפור, שלפיו: כל פלסטיין ובראשה מסגד אל-אקצא היא ארץ אסלאמית השייכת לתושביה הפלסטינים, ואסור לוותר על אף שעל ממנה; הג'האד נגד ישראל בכל צורותיו הוא חובה אישית, ואין להשעותו לטובת פיוס עם מי שכובשים את ארצות האסלאם ופוגעים בזכויותיהם של המוסלמים.⁸⁴

נימוק שני היה שהסכם השלום עם ישראל מזיק למטרות-העל של ההלכה האסלאמית, ולכן יש להחשיבו למפסדה ולא מצלחה. ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים, לדוגמה, פסקה כי "האסלאם מתיר שלום בין המוסלמים לאויביהם רק אם מדובר בהודנה זמנית לטובת מצלחה ראויה, או אם השלום לא כרוך במפסדה, כמו ויתור על אדמת האסלאם או מתן היתר [לישראל] לפרוס את חסותה על אחת מערי האסלאם". בשקלול הכולל ובהסתמך על 'הלכות

⁸³ "פתא עלמאא' אל-אמה בתחרים אל-צלח ואל-תטביע מע מחתלי אל-אקצא ואל-קדס ופלסטיין" [פתא של חכמי הדת של האומה אסורה את השלום והנורמליזציה עם כובשי אל-אקצא, ירושלים ופלסטיין], אל-אתחאד אל-עאלמי לעלמאא' אל-מסלמין, 18 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/2Y3bqLa>

⁸⁴ העדפת הג'האד על פני השלום עוגנה בפסוקים 2: 194 ו-9: 36, 38-39: "פתא עלמאא' אל-אמה בתחרים אל-צלח ואל-תטביע מע מחתלי אל-אקצא ואל-קדס ופלסטיין"; גם אל-קאעדה הוציא גילוי דעת השולל את ההסכם, ואשר הזהיר מפני פעולות אלימות לסיכולו: Qa'idat al-Jihad Genral Command, "Statement on the Normalization of Ties with Israel by Arab Zionists" (October 2020), <https://sahabmedia.co/?p=4644>

האיזונים' (ראו פרק המבוא להסבר המפורט של מנגנון זה) קבעה ההתאחדות כי השלום עם ישראל אינו בגדר מצלחה, שכן הנזקים שהוא מסב למטרות-העל של ההלכה, בראשם "ויתור על מסגד אל-אקצא ועל האדמה המבורכת", עולים על תועלתיו.⁸⁵

טיעון נוסף בהקשר זה היה שרק לפלסטינים מותר לקבוע מהי מצלחה בזיקה לסכסוך עם ישראל. חמד אל-שאמסי, מתנגד משטר אמירותי הגולה בטורקיה וממייסדי האגודה האמירותית למאבק בנורמליזציה, הסביר כי איחוד האמירויות אינה נמצאת בעימות ישיר מול ישראל, ולכן אינה מוסמכת לטעון כי ההסכם עימה מהווה מצלחה. לדבריו, היחידים שרשאים לעשות כן הם הפלסטינים, והם הביעו התנגדות כלפיו.⁸⁶ ואכן, המשרד לענייני דת של הרשות הפלסטינית קבע בדף הנחיות שהפיץ לדרשני המסגדים כי "אין דבר המזיק יותר לפלסטין ולמקומותיה הקדושים מאשר כריתת ברית עם היהודים", וקרא לעמים הערביים לעמוד לצד פלסטין ונגד ההסכם.⁸⁷

עוד מחו המבקרים על כך שהשלטון באיחוד האמירויות קבע, ללא הליך היועצות, שהשלום עם ישראל הוא מצלחה. ביקורת זו ביטאה את התפיסה הרואה בשורא מקבילה אסלאמית לדמוקרטיה המערבית, ודוגלת באימוץ מרכיבים מהדמוקרטיה המערבית הנתפסים כאסלאמיים ביסודם. יושב ראש ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים, יורשו של קרצ'אוי, ד"ר אחמד אל-ריסוני, ציין כי חובת ההיוועצות של השליט עם בעלי הידע מעוגנת בקוראן (42: 38, 3: 159).⁸⁸ ד"ר אחמד כאפי, מרצה ללימודים אסלאמיים בקזבלנקה וחבר ההתאחדות, הבהיר כי "באסלאם אין קיסרות או פרעוניות" והקוראן מכיל ביטויים מפורשים נגד פרקטיקה זו (43: 54, 40: 29). לדבריו אפילו הנביא עצמו, שהיה חסין מטעויות, נהג להיוועץ עם בני לווייתו כאשר לא חווה התגלות נחרצת. לעומת זאת, עריצות השליט המוסלמי בן ימינו כלפי נתיניו מהווה זלזול באינטליגנציה של המאמינים ואף פוגמת באיכות החלטותיו, ומשרתת בכך את ישראל.⁸⁹

85 "פתוא עלמאא' אל-אמה בתחרים אל-צלח ואל-תטביע מע מחתלי אל-אקצא ואל-קדס ופלסטין".

86 "עצ'ו אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע חמד אל-שאמסי ירד עלא תע'רידאת סוע'ת אתפאק אל-עאר" [חבר האגודה האמירותית למאבק בנורמליזציה, חמד אל-שאמסי, משיב על ציזים שהתירו את

הסכם הבושה], אל-אמאראת 71, 27 באוגוסט 2020, <https://www.uae71.com/posts/86963>

87 Itamar Marcus, "PA: Beware 'alliance with the Jews... obedience to the Jews'," PMW, September 17, 2020, <https://palwatch.org/page/18229>

88 אחמד אל-ריסוני, "שיוח' אבן זאיד ואסלמת אל-פרעוניה!" [השיח'ים של בן זאיד ואסלום הפרעוניות], אל-אתחאד אל-עאלמי לעלמאא' אל-מסלמין, 3 באוגוסט 2020,

<https://www.iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=12299#>

89 כאפי אף החמיא לישראל ולמדינות המערב ש"אינן שמות את כל הביצים בסל השליטים" ומכבדות את דעת העם, בציינו שהמוסלמים אינם ראויים לפחות מכך: מצטפא בוכרן, "אחמד כאפי: מג'אל אל-סיאסה אל-שרעיה מג'אל אל-מצאלח ואל-מפאסד באמתיאז" [אחמד כאפי: הפוליטיקה ההלכתית היא מרחב של מצאלח ומפאסד פר-אקסלנס], אל-יום 24, 3 באוקטובר 2020, <https://bit.ly/42gh8FE>; על שבחי הדמוקרטיה הישראלית בהגות האסלאמיסטית, ראו: שבית ווינטר, אויבי, מורי, 106-113.

נימוק שלישי קבע כי אין לראות בשלום חודיביה תקדים התומך בכינון הסכם שלום קבע בין איחוד האמירויות לישראל. המבקרים הצביעו על כמה הבדלים בין שני הסכמי השלום: האחד נוגע לפער בדרגות האיבה שבין המוסלמים לשותפי השלום – קורייש וישראל. אחר כאפי ציין כי כופרי קורייש לא שעבדו את אדמת המוסלמים ולא נלחמו עימם עליה, אלא היו בעליה המקוריים של האדמה ובני שבטו ומשפחתו של מוחמד, שעמם גדל, התחנך, עבד וסחר. הסכסוך עימם נסב על חופש פולחן דתי ולא על אדמה שנגזלה. לעומת זאת, היהודים שעבדו את אדמת המוסלמים בפלסטין ואת קודשיה, לשם הגיעו כנטע זר מכל רחבי העולם במטרה לתפוס את מקומם של בעלי הארץ המקוריים, לבצע בהם מעשי טבח ולגרשם.⁹⁰ ד"ר נור אל-דין עבד אל-כרים, מומחה הלכה ירדני, דחה גם הוא את ההקבלה בין שני האירועים מאחר שהסכם חודיביה, בניגוד להסכמי אברהם, נערך בין שתי ישויות לגיטימיות שהכירו זו בזו, אף אחת מהן לא גזלה את אדמתה של זולתה ואף אחת מהן לא גירשה את תושביה מאדמתם.⁹¹

הבדל שני בין הסכמי השלום הוא משך ההסכם. המבקרים הזכירו כי שלום חודיביה נקצב מראש לעשר שנים לכל היותר, בעוד הסכם השלום האמירויות-ישראלי מוגדר כשלום קבע. המטיף ופוסק ההלכה המרוקאי חסן אל-כתאני ציין כי הנביא לא התפרק מנשקו מול קורייש והמשיך להתכונן לג'האד, אם וכאשר זה יידרש. המגרמלים של ימינו, לעומת זאת, לא מתכננים להתעמת בעתיד עם האויב הציוני או לסייע לאנשי פלסטין במאבקם נגדו. אדרבה, הנורמליזציה מהווה לידים הכרה קבועה בזכות של הישות הציונית בפלסטין, תוך התעלמות מהגזל, מהגירוש ומהמאסרים שמהם סוכל העם הפלסטיני.⁹² איש הדת המרוקאי ד"ר אדריס אל-כנבורי ציין כי שלום חודיביה הזמני, בניגוד לשלום הנצח עם ישראל, נועד לאפשר למוסלמים להיכנס למכה לביצוע מצוות העומרה (עלייה לרגל למכה), אך הוא לא הסיר את אופציית המלחמה באופן סופי מסדר יומם.⁹³

הבדל נוסף בין שני הסכמי השלום נוגע להגדרתם כמצלחה. אל-כנבורי ציין כי בתקופת הנביא מוחמד היו המוסלמים ישות אחת בעלת הנהגה מאוחדת, ולכן ניתן היה להצדיק הסכמים כמצלחה כל-אסלאמית, ואילו כיום המוסלמים מפולגים בין יבשות, מדינות ומנהיגים, ולכן

90 בוכרן, "אחמד כאפי: מג'אל אל-סיאסה אל-שרעיה מג'אל אל-מצאלח ואל-מפאסד באמתאז".

91 נור אל-דין עבד אל-כרים, "אל-חכם אל-שרעי פי אל-תטביע מע אסראא'יל" [חוות דעת הלכתית על הנורמליזציה עם ישראל], אל-ג'זירה מבאשר, 16 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/36YDOPK>

92 בסאם נאצר, "באחת'ון שרעיון: להד'א יעד קיאס אל-תטביע עלא סלח אל-חדיביה פאסדא" [מסיבות אלה אין לגזור גזירה שווה בין שלום חודיביה לנורמליזציה], ערבי 21, 15 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/42c6JLb>

93 אדריס אל-כנבורי, "אל-אסבאב אל-עשרה לאסקאט אל-אסתדלאל באל-חדיביה לתסויע" אל-תטביע" [עשר סיבות לכך שלא ניתן להיתלות בחודיביה כראיה להתרת הנורמליזציה], הויה בריס, 27 באוגוסט 2020,

<https://bit.ly/2UJoGDw>

לא ניתן לטעון כי ההסכם משרת אותם כמכלול. נוסף על כך, בהסכם חודיביה לא נדרשו המוסלמים לווייתור משמעותי, בעוד שהמדינות המנרמלות של ימינו ויתרו על פלסטין בשם עמיהן ובשם הפלסטינים.⁹⁴ אל-כתאני אמר כי שלום חודיביה הניב למוסלמים הישגים שהיו ראויים להיחשב מצלחה, ואילו בהסכם הנורמליזציה בין איחוד האמירויות לישראל "אין שום מצלחה לבני פלסטין ולעניינם, כי אם מפח נפש ונאמנות לאויב שלהם".⁹⁵

הבדל אחרון בין שלום חודיביה לשלום האמירויות-ישראלי שעליו הצביעו מבקרי הסכמי אברהם נגע לשאלת חובת הציות לשליט. ד"ר חאכם אל-מטירי, יושב ראש מפלגת האומה הכוויתית בעלת הצביון האסלאמיסטי ומרצה לתפסיר ולחדית' באוניברסיטת כווית, הזכיר כי לפי המסורת הנביא ערך את שלום חודיביה בעקבות התגלות אלוהית שחוזה, ולפיכך היה פטור מהיועצות עם בני לווייתו. לאור נסיבות אלו, הסכם חודיביה אינו ברהשוואה להסכמי שלום בני ימינו, המחייבים היועצות של השליט עם צאן מרעיתו.⁹⁶ אל-שאמסי הוסיף כי אין להשוות בין חובת הציות למוחמד שליח האל לבין חובת הציות לכל בן אנוש אחר, גם אם מדובר במנהיג. הוא הבחין עוד בין חובת הציות לשלום שערך הנביא מוחמד, שלא היה כרוך בחטא, לחובת הציות להסכם האמירויות-ישראלי, שכרוך בהכרה בישראל ובווייתור על אדמה אסלאמית.⁹⁷

נימוק אסלאמי רביעי של מתנגדי ההסכם קבע כי היהודים הם אויביהם ההיסטוריים של המוסלמים, ולכן אינם שותפים קבילים להסכם שלום ונורמליזציה עם איחוד האמירויות. סעיד אל-טוניג'י, מתנגד משטר אמירויות ממקימי אגודת אל-אצלאח, שהיה אחד מראשי ברא'ס אל-ח'ימה ולימים ממייסדי האגודה האמירוית למאבק בנורמליזציה, תהה כיצד "המנרמלים" יכולים לתת אמון ביהודים, "הורגי הנביאים", ולערוך הסכם שלום עם מי שההיסטוריה שלהם מבוססת על תוקפנות כלפי הנביאים וכלפי שלל אומות העולם. במאמר שפרסם כתב שהיהודים הם אויבי המוסלמים והמאמינים והזכיר מעשי טבח המיוחסים ליהודים בעבר ולישראל בעידן המודרני, שבהם באה לידי ביטוי "הדוקטרינה הברברית" הרואה באחרים חיות וביהודים את "העם הנבחר". לדבריו, היהודים אינם מציבים על הכוונת רק את הפלסטינים אלא את כל עמי

94 אל-כנבורי, "אל-אסבאב אל-עשרה לאסקאט אל-אסתדלאל באל-חודיביה לתסויע' אל-תטביע".

95 נאצר, "באתח'ון שרעיון: להד'א יעד קיאס אל-תטביע עלא סלח אל-חודיביה פאסדא".

96 שם.

97 "עצ'ו אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע חמד אל-שאמסי ירד עלא תע'רירדאת סוע'ת אתפאק אל-עאר".

העולם, על סמך הפסוק "כל אימת שילכו את אש המלחמה, יכבנה אלוהים. הם מבקשים למלא את הארץ חמס, ואולם אלוהים אינו אוהב את החומסים" (5: 64).⁹⁸ מתנגדי השלום עמדו על כך ש'חוזה האומה' לא יכול לשמש תקדים לשלום עם היהודים בימינו. עבד אל-כרים ציין כי נכונותו של הנביא מוחמד לערוך הסכם עם יהודי אל-מדינה נבעה מכך שהיו חלק מהמרקם החברתי של העיר במשך שנים. מנגד, המצב בפלסטין שונה בתכלית, מכיוון שהציונים גירשו את תושביה המקוריים, ייהדו את בתי התפילה שלהם וגזלו את אדמותיהם.⁹⁹ עבד אל-האדי אואנג' מוחמד, פוליטיקאי מלזי וסגן יושב ראש ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים לשעבר, התייחס להפרת חוזה האומה כראיה לכך שהיהודים לדורותיהם עוינים את האסלאם, בוגדנים, חורשי מזימות ומפירי הסכמים. לדבריו, כפי שנביא האסלאם סילק את יהודי אל-מדינה לאחר שהפרו הסכמים עימו ופעלו נגדו ונגד אומתו, כך גם הגירת היהודים לפלסטין בעידן המודרני הייתה תולדה של סילוקם מארצות שסבלו מנוכחותם המשחיתה.¹⁰⁰

נימוק חמישי ראה בשלום האמירותי-ישראלי מזימה נגד דת האסלאם. כפי שהשלום החם בין ירדן לישראל עורר בשיח הערבי במחצית השנייה של שנות ה-90 חשש מפני השלטת הגמוניה הישראלית על האזור, כך גם הסכמי אברהם עוררו מרבצן קונספירציות חדשות-ישנות. תאוריית הקשר הפופולרית ביותר, שמצאה לה חסידים רבים מקטר ועד מצרים, טענה שמאחורי ההסכמים חבויה קנוניה יהודית-ציונית-אמריקאית לכינון דת חדשה בשם 'האבראהימיה', שתמזג לתוכה את שלוש הדתות המונותאיסטיות. בחסות שיח המטיף לכאורה לפיוס ולאחווה בין הדתות, כך נטען, תעמעם הדת החדשה את ייחודיותו של האסלאם ותאפשר לישראל לקדם באין מפריע את

98 סעיד אל-טניג', "רסאא'ל פי אל-ועי: אל-בנאא' אל-עקדי פי מואג'הת אל-תטביע" [מסרים של מודעות: המבנה האמוני למול הנורמליזציה], אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע, 7 באוקטובר 2020, <https://uae4palestine.com/posts/29>; אגודת חכמי הדת של פלסטין (ראבטת עלמאא' פלסטין) הפועלת בעזה ומזוהה עם חמאס, פרסמה גילוי דעת שהביע צער על כך שאיחוד האמירויות "שמה את ידה בירידה של [היהודים] הטמאים והפושעים, נכדי הקופים" והתגלתה כ"מדינה אחת לאויבי האומה, אויבי פלסטין ואויבי האנושות": "לן ילע'י אנתמאא' פלסטין אלא אל-ערובה ואל-אסלאם אי מא'אמרה או ח'יאנה" [אף מזימה או בגידה לא תבטל את השייך של פלסטין לערביות ולאסלאם], ראבטת עלמאא' פלסטין, 15 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/41TabdB>.

99 עבד אל-כרים, "אל-חכם אל-שרעי פי אל-תטביע מע אסראא'יל".
100 "Senior Member of International Union of Muslim Scholars in Antisemitic Article Against Normalization with Israel: Muhammad Expelled the Jews from His Territory by Force," MEMRI Special Dispatch, no. 9073, December 7, 2020, <https://bit.ly/40RQNMH>

עניינה על חשבון הערבים והמוסלמים. הקונספירציה נקשרה בין היתר להחלטתה של איחוד האמירויות על הקמת 'בית המשפחה האברהמית' באבו דאבי.¹⁰¹

פעילים באופוזיציה האמירותית לשלום היו בין הראשונים שהעלו את החשש מפני "הדת האברהמית". הם טענו כי השם 'הסכמי אברהם' עצמו מגלם ניסיון לעצב נרטיב מעוות שמטף לקשרי אחווה היסטוריים בין מוסלמים ליהודים, מערער על עליונות דתו של מוחמד על פני יתר דתות אברהם ומנסה להשליט תחת האסלאם "דת אברהמית", שבצילה יחסו שלוש הדתות המונותאיסטיות.¹⁰² אחמד אל-שיבה אל-נעימי, מזכ"ל האגודה האמירותית למאבק בנורמליזציה הגולה בלונדון, פרסם מאמר שכותרתו "עיוות הדת למען הנורמליזציה עם הציונים". במאמר הדהדו מסרים שהופיעו בשעתם גם אצל האחים המוסלמים במצרים ובירדן, בגנות התפיסה של אברהם כאב קדמון משותף ונגד מתן יחס שווה לאסלאם וליהדות. אל-נעימי הזכיר פסוק שלפיו אברהם לא היה יהודי אלא חניף מוסלמי (3: 67), ציטט את פירוש אל-טברי שלפיו אברהם היה אביהם של המוסלמים לפני היהודים והנוצרים וטען כי ייחוס "אנשי הספר" לאברהם הוא זיוף של הדת. לדבריו, יש לראות באסלאם שליחות אחרונה המתקנת את סטיית הדתות שקדמו לו.¹⁰³

בגילוי דעת של 32 ארגונים אסלאמיסטיים שפורסם בפברואר 2021, בדבר "מה שמכונה הדת האברהמית", נכתב כי הליכה בדרכה של הדת האברהמית מהווה כפירה באסלאם. בגילוי הדעת נטען שהקוראן מלמד שאיבת היהודים למוסלמים החלה בימי מוחמד, קיימת בהווה ותימשך גם בעתיד. על פי גילוי הדעת, ביטוי עכשווי לכך הוא חתירתם של היהודים בני ימינו להשתלט על העולם הערבי דרך הפעלת מיזם תיירותי שיקף, לכאורה, את מסלול חייו של אברהם. זאת לצד מזימתם של היהודים לשוב לארצות מוצאם הערביות, שם יפעלו כגיס חמישי.¹⁰⁴ הודעה ברוח דומה התפרסמה באותו חודש מטעם 'ההתאחדות העולמית של

101 Ofir Winter and Ella Aphek, "The Arab World: Antisemitic Attacks on Normalization," in *Antisemitism Worldwide Report – 2021* (The Center for the Study of Contemporary European Jewry, Tel Aviv University, January 2022), 37-41.

102 "ביאן עאם ללא'מה אל-אסלאמיה ואל-עאלם בשא'ן מקאטעת אל-מנתג'את אל-אמאראתיה".

103 אחמד אל-שיבה אל-נעימי, "תחרף אל-דין לאל-טביע מע אל-צהאניה" [סילוף הדת למען הנורמליזציה עם הציונים], אל-ח'ליג' אונליין, 10 באוקטובר 2020, <http://khaleej.online/KMK19R>

104 "ביאן אל-היא'את ואל-רואבט אל-אסלאמיה בשא'ן מא יסמא באל-דין אל-אברהמימי [גילוי דעת מאת הגופים והאגודות האסלאמיות על מה שמכונה דת אברהם], רביטת אל-עלמא' אל-סוריה, 10 בפברואר 2021, <https://bit.ly/40MIqID>

חכמי הדת המוסלמים', ובמסגרתה נקראו חכמי ההלכה, המטיפים וההוגים המוסלמים לעורר את מודעותם של המוסלמים לגבי הסכנה הטמונה בדת האברהימית.¹⁰⁵

ההתנגדויות לרובד הדתי שמתגלם בשם 'הסכמי אברהם' והקונספירציות סביבם חלחלו גם לשיח הערבי האקדמי. האני רמז'אן טאלב, חוקר יחסים בינלאומיים מאוניברסיטת אל-אזהר בעזה, תיאר במאמר שפרסם בפברואר 2021 ב'מרכז מחקרי האחדות הערבית' היושב בביירות את הרעיון האברהמימזימה אמריקאית-ישראלית לקידום היעדים האסטרטגיים של וושינגטון וירושלים באזור. לטענתו, שמו הקדוש של אברהם מנוצל להנדוס מחודש של הנרטיבים הדתיים, ובהמשך של הארכיטקטורה הכלל-אזורית. יתרה מכך, המזימה רק בראשיתה והיא תכלול בעתיד מרכיבים נוספים: גיבוש אמנה בשם שלוש הדתות המונותאיסטיות שתשמש תחליף לטקסטים הקדושים; יצירת מודל ליישוב סכסוכים על בסיס הדת האברהימית; אימוץ מטבעות לשון כמו 'הסכמי אברהם', 'ירושלים עיר אברהם' ו'אמנת אברהם'; הבניית נרטיבים חדשים של אויבים וידידים באזור; עלייה לרגל בעקבות אברהם ובינאום אתרים במזרח התיכון, בהם גם מכה, בטענה שהם "אברהימיים"; הקמת בתי תפילה משותפים או סמוכים כמו 'בית המשפחה האברהמית' באבו דאבי; שילוב ישראל באזור הערבי מבחינה מדינית, כלכלית ותרבותית; המשגת ההתנגדות לכיבוש הישראלי כטרור ברכרי ולא-מוצדק; חיסול הבעיה הפלסטינית ללא פתרון צודק. תכלית המזימה היא לגרום לעמים הערביים-מוסלמיים לאבד אמון ביכולתם לשנות את המציאות ולמצב את התוכנית האברהימית כחלופה הזמינה היחידה במזרח התיכון, שמשמעותה האמיתית אינה פיוס או שלום כי אם כניעה. לפיכך הרעיון האברהימי אינו מאיים על העניין הפלסטיני לבדו אלא על האזור בכללותו.¹⁰⁶

גם במצרים זכתה תאוריית הקשר לתפוצה רחבה, נישאה בפיהם של אנשי דת, אקדמאים ופובליציסטים וקיבלה ביטוי בעיתונות הממסדית, בספרים ובכנסים. מטרתה לא הייתה דה-לגיטימציה של הסכמי אברהם בלבד אלא גם קעקוע של הנרטיב הפייסני שהתפתח בעקבותיהם. הבמה הנרחבת שניתנה להדהוד השיח המזימתי שיקפה את אי-הנחת בקרב חוגים שלטוניים ואזרחיים במצרים מחמימות הקשרים המתהווים בין ישראל למדינות הסכמי אברהם. האזהרה מפני הסכנות הגלומות בנורמליזציה התרבותית-דתית נועדה לבלום עליית דרישה במצרים ליישום דגם יחסים דומה, ואולי גם לדרכן את מדינות השלום החדשות לרסן קמעה את ההתקדמות המהירה בקשריהן עם ישראל.

105 "אל-ביאן אל-ח'תאמי למא'תמר מוקף אל-אמה אל-אסלאמיה מן אל-דיאנה אל-אברהימיה [ההודעה המסכמת של הוועידה בנושא עמדת האומה האסלאמית ביחס לדת האברהימית], אל-אתחאד אל-עאלמי לעלמא' אל-מסלמין, 22 בפברואר 2021, <https://bit.ly/3Nv1wtk>

106 האני רמז'אן טאלב, "אל-אברהימיה: בין אל-תעאיש ואל-סיטרה" [האברהימיה בין דו-קיום לשלטנות], מרכז דאסאת אל-יחדה אל-ערביה (ללא תאריך), <https://bit.ly/3oUMCm7>

הביקורת נגד "הדת האברהמימית" יצרה נקודת מפגש נדירה בין גופים אסלאמיסטיים המקורבים לאחים המוסלמים לבין האוניברסיטה הדתית החשובה בעולם האסלאם, אל-אזהר, שהנהגתה תומכת במשטר המצרי ורואה באחים המוסלמים יריב עיקרי. בנאום בנובמבר 2021 התריע שיח' אל-אזהר אחמד אל-טיב מפני "הקריאה לדת האברהמימית", אם כי לא קשר במפורש בינה לבין הסכמי אברהם, כדי לא להעיב על קשריו הקרובים עם המשטר באיחוד האמירויות הערביות. לדבריו, ההטפה למען דת אברהמימית מאוחדת נתפסת למראית עין כהזמנה למפגש אנושי ולקץ הסכסוכים, אך היא עלולה להוביל ליצירת "דת חדשה ללא צבע, טעם וריח". בעוד שיח' אל-אזהר הותיר ערפל לגבי ההקשר הפוליטי של התבטאותו, פרשנים במצרים הסבירו את דבריו כהסתייגות מעידוד הנורמליזציה עם ישראל באצטלה של עידוד סובלנות דתית. אנשי אקדמיה מצרים מילאו אף הם תפקיד בהפצת הטענה שהרעיון האברהמימי הוא מזימה ציונית. הדוברת הבולטת ביותר של הקונספירציה הייתה ד"ר היבה ג'מאל אל-דין, מרצה למדע המדינה ב'מכון לתכנון לאומי' וחברת 'המועצה המצרית לענייני חוץ'. בעקבות הסכמי אברהם פרסמה שני ספרים המתיימרים לחשוף את "המזימה האימפריאליסטית של המאה ה-21". כתביה הוקדשו לאישוש הטענה כי הדגשת המכנים המשותפים בין הדתות המונותאיסטיות היא בבחינת "דיפלומטיה רוחנית", שתכליתה לדחוק את הבעיה הפלסטינית לקרן זוית, להסיר את התביעה למימוש הזכויות הפלסטיניות ולהעניק הכשר לכיבוש הציוני. חוקר נוסף בשם מורסי אל-אדהם פרסם ספר נוטף ארס אנטישמי, שכותרתו "המזימות האברהמיות היהודיות: השמדת הדתות המונותאיסטיות, שעבוד האנושות". ספרו זכה לסיקור אוהד בעיתונות המצרית, כולל בעיתון היומי רבי-התפוצה אל-מצרי אל-יום, וביולי 2021 אף נערך לכבודו אירוע השקה ביריד הספרים הבינלאומי בקהיר.¹⁰⁷

נימוק דתי שיש נגד השלום האמירויות-ישראלי קבע כי ההסכם מאיים לכאורה על הסטטוס קוו בירושלים. טענה זו התעוררה בעקבות הסעיף בהכרזה על ההסכם, שלפיו "לכל המוסלמים שפניהם לשלום יותר לבקר ולהתפלל במסגד אל-אקצא, והאתרים הקדושים האחרים בירושלים יישארו פתוחים בפני מאמינים שוחרי שלום מכל הדתות". סעיף זה שימש בסיס להפצת קונספירציות בתקשורת הערבית על כך שבכוונתה של איחוד האמירויות להתיר לישראל להרחיב את זכויותיהם של המתפללים היהודים במתחם אל-אקצא ולפגוע בזכויות המוסלמיות באתר.¹⁰⁸ שיח' חסאם אל-דין עפאנה, איש דת פלסטיני ומרצה להלכה באוניברסיטת אל-קודס,

Winter and Aphek, "The Arab World: Antisemitic Attacks on Normalization." 107

108 למשל: "אל-תטביע בין אל-אמראת ואסראא'יל.. אי תדאעיתא עלא אל-מסג'ד אל-אקצא?" [נורמליזציה בין האמירויות וישראל.. מהן ההשלכות על מסגד אל-אקצא?], אל-ג'זירה, 4 בספטמבר 2020,

<https://bit.ly/3x2YXmp>

פסק בהקשר זה כי אסור ליהודים וללא-מוסלמים לקיים פולחן דתי במסגד אל-אקצא, אפילו תחת שלטון מוסלמי, שכן מותר לעבוד בו את אללה לבדו על ידי המוסלמים לבדם.¹⁰⁹ חכמי ההלכה פלסטינים שהם חלק מהממסד הדתי של הרשות הפלסטינית טענו נגד עלייה לרגל של אזרחי איחוד האמירויות לתפילה במסגד אל-אקצא בחסות הנורמליזציה עם ישראל, בטענה שתיירות דתית לגיטימית אינה יכולה להגיע דרך הסכם לא-לגיטימי. המופתי של ירושלים מוחמד חוסיין פסק כי התפילה במסגד אל-אקצא תותר רק למי שיגיע אליו דרך "השערים הלגיטימיים", הפלסטיני והירדני. לעומת זאת הוא קבע כי ביקורים במסגד הקדוש שייצאו לפועל במסגרת תוכנית השלום של ממשל טראמפ, שכונתה "עסקת המאה", אסורים מבחינה הלכתית, מאחר שאחד מסעיפיה קובע שירושלים היא בירת ישראל.¹¹⁰ השיח' עפאנה התייחס בצורה פרקטית לאופן ההתמודדות המצופה מהפלסטינים עם עולי רגל מאיחוד האמירויות ומיתר מדינות השלום לקודשי ירושלים. תחילה הזהיר כי "תושבי ירושלים לא יקדמו את פניהם של המנרמלים הערבים והאחרים בפרחים, אלא בנעליים".¹¹¹ ואולם בהמשך הזהיר כי הגם שהגעת "מנרמלים" למסגד אל-אקצא נחשבת "פריצה למסגד" בחסות הסכם פסול ולא ביקור רגיל, חובה להתייחס אליהם בהתאם לכללי ההלכה. משמעות הדבר היא אי-שימוש בכוח והימנעות מקללות, שכן אלה יובילו לחילול קדושת המסגד ואינם הולמים את ערכי המוסר של המאמינים. הוא הסביר כי אין להתמודד עם המגונה על ידי מגונה ממנו, בצינונו את החשש פן פגיעה בעולי הרגל המנרמלים תוביל את "כוחות הכיבוש" להעניק להם ליווי ביטחוני במסגד – תרחיש שאותו הגדיר כמסוכן לא פחות מן הנורמליזציה עצמה.¹¹² לבסוף, ההסכם עם ישראל נשלל בשל הנורמליזציה הרחבה הכרוכה בו, שנתפסה כפסולה משני היבטים: הראשון, ההכרה הגלומה בה בלגיטימיות של המצב הקיים בפלסטין. בפסק ההלכה של ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים נטען כי ההסכמים בין איחוד האמירויות

109 חסאם אל-דין עפאנה, "ח'טורה תטביע אל-אמאראת ואל-בחרין עלא מסג'ד אל-אקצא אל-מבארק" [הסכנה שמציבה הנורמליזציה של האמירויות ובחריין למסגד אל-אקצא המבורך], שבכת יסא'לונך אל-אסלאמיה, 1 באוקטובר 2020.

110 עוץ' אל-רג'ב, "מפתי פלסטין לאל-אנאצ'ול: זיארת 'אל-אקצא' באתפאק תטביעי 'חראם'" [מופתי פלסטין לאנדרולו: הביקור באל-אקצא בחסות הסכם נורמליזציה אסור], אל-אנאצ'ול, 16 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3eSL5Fd>

111 עפאנה, "ח'טורה תטביע אל-אמאראת ואל-בחרין עלא מסג'ד אל-אקצא אל-מבארק".

112 חסאם אל-דין עפאנה, "כיפית אל-תעאמל מע אל-מטבעין פי זיארתהם למסג'ד אל-אקצא אל-מבארק" [איך לנהוג במנרמלים בשעת ביקורם במסגד אל-אקצא המבורך], שבכת יסא'לונך אל-אסלאמיה, 11 בדצמבר 2020. "Fatah Revolutionary Council Member: The UAE Delegation To The Temple Mount Is A Virus With Which The Occupation Wants To Infect The Arab Ummah," MEMRI Special Dispatch no. 8979, October 20, 2020, <https://bit.ly/42dqrpC>

לישראל אינם כוללים נורמליזציה במובן של השבת המצב לטבעו, שהרי אדמת פלסטין לא תחזור בעקבותיהם לבעליה. משמעותה היא מתן לגיטימציה לישות הציונית, ביסוסה והנצחת קיומה בזירה המקומית והבינלאומית, במקביל להמשך הכיבוש שממנו סובל העם הפלסטיני.¹¹³ אל-ריסוני הוסיף כי משמעות הנורמליזציה היא שהערבים יניחו בצד את כל הפשעים שעוללה ישראל בפלסטין, ינרמלו אותם ויטיחו אל ישראל כאל שונה, ידידה ושותפה. כך תיחלץ ישראל מהמחנק שממנו היא סובלת בשל הדחייה המוחלטת שבה היא נתקלת מצד כלל עמי האזור, ותבטיח את שרידותה לטווח ארוך תוך קבלה ואינטגרציה בסביבתה הערבית. לפיכך הנורמליזציה היא שירות וחבל הצלה שמעניקים גורמים ערבים לישראל, ועמדת ההלכה האסלאמית בעניינה היא איסור מוחלט וסירוב גורף.¹¹⁴

זאת ועוד, ההתנגדות לנורמליזציה נקשרה לחשש מפני מזימות שתקדם ישראל בחסותה. ההתאחדות העולמית התריעה מפני מתקפה תרבותית – פריצה אמונית, מוסרית, פוליטית, ביטחונית, כלכלית, חברתית ותקשורתית שתבצע ישראל דרך ההסכמים עם איחוד האמירויות.¹¹⁵ אל-טוניג'י קרא לחסן את בני הדור הצעיר במפרץ באמצעות התחזקות אמונית, שתגן עליהם מפני קמפיין נורמליזציה הסברתי וחינוכי ממוקד הצפוי מצד הממשלות המנרמלות. הוא הזכיר את 'הפרוטוקולים של זקני ציון' כעדות לשאיפותיהם של היהודים לחדור לחברות ולשלוט עליהן מבחינה כלכלית, ביטחונית, צבאית ותרבותית.¹¹⁶ במאמר נוסף הביע אל-טוניג'י חשש כי הנורמליזציה תגלם איום תרבותי וחברתי על הדור האמירוני הצעיר, שיהפוך זר לסביבתו הטבעית ויתנתק מזהותו המפרצית, מהעומק הערבי ומהאמונה האסלאמית המגוננים עליו. המשמעות של השייך לאומה האסלאמית, לאמונתה ולקודשיה יתרוקן מתוכן, כמו גם המושגים אל-ולא' ואל-בראא', קרי נאמנות למוסלמים והתנערות מאויבי האומה, העושים את אדמתה וקודשיה.¹¹⁷

- 113 "פתוא עלמאא' אל-אמה בתחרים אל-צלח ואל-תטביע מע מחתלי אל-אקצא ואל-קדס ופלסטין".
 114 עבד אל-סלאם סכיה, "אל-תטביע מע אל-צהאינה חראם ואל-עאלם אלד'י יא'ידה ינפד' אראדת ולי אמרה ולי נעמתה וצאחב אל-צולה עליה" [הנורמליזציה עם הציונים אסורה וחכם דת שתומך בה מבצע את רצון האפוטרופוס שלו, מיטיבו, בעל השררה], אל-שרוק, 30 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/36Z8MaD>
 115 "פתוא עלמאא' אל-אמה בתחרים אל-צלח ואל-תטביע מע מחתלי אל-אקצא ואל-קדס ופלסטין".
 116 אל-טוניג'י, "רסאאל' פי אל-ועי".
 117 סעיד אל-טוניג'י, "מח'אטר אל-תטביע עלא אל-אמאראת ואל-קצ'יה אל-פלסטיניה" [סכנות הנורמליזציה עבור האמירויות והבעיה הפלסטינית], אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע, 23 בספטמבר 2020, <https://uae4palestine.com/posts/27>; אחרים הביעו חשש מכך שישראל תצליח באמצעות הנורמליזציה לפלג את העולם הערבי והאסלאמי: אל-מחרר, "אל-ראבטה אל-אמאראתיה תעקד נדוטה אל-אולא למואג'ה אל-תטביע" [האגודה האמירונית עורכת את הכנס הראשון שלה להתמודדות עם הנורמליזציה], אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקאומת אל-תטביע, 8 בספטמבר 2020, <https://uae4palestine.com/posts/20>

הביקורות על הנורמליזציה עם ישראל נגעו גם לשיקולים לא-דתיים. כך למשל, מסמך הייסוד של האגודה האמיריתית למאבק בנורמליזציה הזהיר מפני הסכנות המדיניות, הביטחוניות והכלכליות של ההסכם עם ישראל.¹¹⁸ במישור המדיני מזהה אל-טניגי על כך שהנורמליזציה תחליש את עמדת המיקוח של הפלסטינים במשא ומתן עם ישראל ותיטול מהם קלף לשמירת זכויותיהם. במישור הביטחוני הוא הזהיר מפני התפתחות מאבק ישראל-איראני על אדמתה של איחוד האמירויות, אשר יאיים על יציבותה ויהפוך את עמה לקורבן. במישור הכלכלי הוא הביע חשש כי דריסת הרגל הישראלית באיחוד האמירויות תעניק יתרון לסחורות ישראליות על פני ייצור מקומי ומפרצי ותוביל להשתלטות בעלי הון ישראלים על מוקדי סחר, שוקי הון והבורסה.¹¹⁹

נימוקים דתיים בזכות השלום והנורמליזציה

ביוני 2020, כחודשיים לפני ההכרזה על הסכם אברהם, היה שיעור התומכים בנורמליזציה עם ישראל בתחומי העסקים והספורט באיחוד האמירויות 14 אחוזים בלבד. באוקטובר 2020, כחודש לאחר חתימת ההסכם, עלה שיעור התומכים בנורמליזציה בתחומים אלה ל-39 אחוזים. באותו סקר, שבוצע על ידי מכון וושינגטון, נמצא כי הציבור האמיריטי מפולג ביחסו להסכם שזה מקרוב נחתם: 47 אחוזים מאזרחי המדינה ראו אותו באור חיובי, ואילו 49 אחוזים מהם ראו אותו באור שלילי. רק כחמישית מאזרחי המדינה העידו על "תמיכה עזה" בהסכם. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין עמדותיהם של סונים ושיעים ושל בני גילים שונים. נתונים אלה – ככל שניתן להסתמך עליהם, כמו על סקרי דעת קהל אחרים במדינות שאינן חופשיות – מעידים עד כמה השלום והנורמליזציה עם ישראל היו שנויים במחלוקת באיחוד האמירויות לפני כניון ההסכם, אבל גם בעקבותיו. הם ממחישים את גודל האתגר שעמד בפני המשטר האמיריטי בבואו להציג לאוכלוסייה את מהלכיו, אך גם את הצלחתו החלקית, לכל הפחות, בהעלאת שיעורי התמיכה בשלום ובנורמליזציה עם ישראל בהשוואה לנתוני עבר. עורכי הסקר הציעו שני הסברים לשינוי החיובי המהיר. הראשון הוא שחלק מהנשאלים לא הסגירו בפני הסוקרים את עמדותיהם האמיתיות ויישרו קו עם המסר השלטוני. חולשתו של הסבר זה טמונה בכך שחלק מאותם נשאלים לא היססו להתנגד לנורמליזציה בסקרים קודמים. יתר על כן, חלק מהנשאלים לא היססו להביע עמדות אנטי-ממסדיות בנושאים אחרים, כולל תמיכה של כרבע מהם באחים המוסלמים, הנחשבים במדינה לארגון טרור. ההסבר הנוסף פשוט

118 "ביאן תא'סיס' אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקואמת אל-תטביע" [הודעה לרגל ייסוד 'האגודה האמיריתית למאבק בנורמליזציה'], אל-ראבטה אל-אמאראתיה למקואמת אל-תטביע (ללא תאריך), [/https://uae4palestine.com](https://uae4palestine.com)

119 אל-טניגי, "מח'אטר אל-תטביע על אל-אמאראת ואל-קצ'יה אל-פלסטיניה".

יותר: אכן הייתה תזוזה בדעת הקהל האמירותית לטובת ההסכם.¹²⁰ אם אכן כך קרה, ייתכן שלמסע ההסברה של המשטר בזכות ההסכם היה חלק בתפנית.

הנמקות דתיות לא היו דרכם היחידה של תומכי המשטר האמירותי להצדיק את הסכם השלום. בין הטיעונים הנוספים שהשמיעו היו הקביעה כי הודות להסכם נמנע סיפוח של אדמות פלסטיניות (כלומר, איחוד האמירויות הגנה על עניינם של הפלסטינים ולא פגעה בו); כי ההסכם ייצג חשיבה מחוץ לקופסה, שעשויה להתניע מחדש את תהליך השלום במזרח התיכון, המדשדש זה מכבר; כי ההסכם מצטרף להסכמים קודמים שנחתמו בין ישראל למצרים ולירדן, ששירתו את עניינם של הערבים; כי ההסכם ישרת מבחינה כלכלית וטכנולוגית את האמירותים, הפלסטינים וישראל כאחד; וכי מתנגדי ההסכם הם מי שמבקשים לגמד את עצמאותם ומעמדם של בני המפרץ ולשלול מהם את זכותם לעצב את מדיניותם וגורלם בידיהם. טיעונים אלה, שהוצגו בידי בכירי משטר ועיתונאים ללא סימוכין הלכתיים או אזכורים מהמקורות הדתיים, חפפו בחלקם לטיעונים בא־דרך אסלאמית שהועלו בידי אנשי דת שתמכו בהסכם, באמירויות ומחוצה להן.¹²¹

שתי נקודות שוני בלטו בין קמפיין השלום האמירותי לקמפינים שקדמו לו, המצרי והירדני: האחת היא אופי ההתנגדות הרעיונית הפנימית לשלום עם ישראל. בעוד המשטר המצרי התמודד עם מורשת הלאומיות הערבית הנאצריסטית ועם האחים המוסלמים, והמשטר הירדני עמד גם הוא מול אופוזיציה אסלאמיסטית איתנה, המשטר האמירותי נהנה מזירה פנימית שקטה למדי. יתרה מכך, קמפיין השלום עם ישראל צמח על קרקע דתית-רעיונית רוויה בשיח אסלאמי של סובלנות כלפי בני דתות אחרות, בפרט היהודים והנוצרים, אשר יצר תשתית לתרבות של שלום שניתן היה להכשיר על בסיסה את ההסכם עם ישראל ולהקנות לו ממדי עומק.

David Pollock and Catherine Cleveland, "UAE Public Shifts Toward Peace with Israel—and 120 with Qatar," Fikra Forum, December 10, 2020, <https://bit.ly/3NrBWox>

ראו למשל: מחמד בן זאיד (@MohamedBinZayed), "פי אתצאלי אל-האתפי" [בשיח הטלפון שקיימתי], 121 טוויטר, 13 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3LSIUcb>; "חל אל-קצ'יה אל-פלסטיניה ותטביע דולת אל-אמאראת מע אסראא'יל" [הסדר הבעיה הפלסטינית והנורמליזציה של איחוד האמירויות עם ישראל], אל-אעלאמי מחמד אל-מלא, סרטון, 17 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3npEKs9>; עמאד אל-עלי, "מחמד בן זאיד יתלקי אתסאלא האתפיא מן רא'יס ווראא' אסראא'יל" [מחמד בן זאיד קיבל שיחת טלפון מראש ממשלת ישראל], Emirates News Agency, 31 באוקטובר 2020, <https://bit.ly/3HtqvJT>;

"UAE Press: Normalization Agreement with Israel Brings Hope to The Region After a Century of Conflicts and Disasters, Promotes Palestinian Cause," MEMRI Special Dispatch, no. 9995, August 17, 2020, <https://bit.ly/40RRzcs>

עוד על כך: Moran Zaga, "The UAE and the Israeli-Palestinian Peace Process," Mitvim, April 2021, <https://bit.ly/3niS9IS>

הבדל שני הוא התפקיד המצומצם שמילא השליט האמירוני בהכשרת ההסכם. בשעה שבמצרים ובירדן הנשיא סאדאת והמלך חוסיין נופפו בשלום עם ישראל כאחד החשובים שבמפעלות חייהם והובילו את הצגתו לדעת הקהל, הצמרת השלטונית באיחוד האמירויות שמרה על פרופיל נמוך בקמפיין השלום. לטקס חתימת השלום בווינגטון, שנערך במעמד מנהיגי ישראל וארצות הברית, שוגר ונשא דברים שר החוץ עבדאללה בן זאיד, ולא אחיו יורש העצר מוחמד בן זאיד. האחרון אף לא פרסם הודעה לרגל המאורע, ובחודשים שלאחר מכן לא נפגש עם מקבילו הישראלי נתניהו. אפשר שהתנהלות זו שיקפה את אופיו המופנם של המנהיג האמירוני, בהשוואה למנהיגי מצרים וירדן.¹²² אפשר גם לפרש את הריחוק שהפגין כאסטרטגיה שיווקית נבדלת, שנועדה לחצוץ בינו לבין ההסכם מעורר המחלוקת, או לחלופין לגמד במידת מה את הנופך הציבורי הרמטי שניתן למפנה ההיסטורי בדעת הקהל.

ייתכן גם שאסטרטגיה זו שיקפה את ביטחונו של השליט בכך שהקמפיין הממסדי בזכות השלום יצלח גם ללא מעורבותו האישית. כך או אחרת, התקבל הרושם כי העול שבזיהוי האיש עם השלום היה רב בעיניו מהתועלת.

מנהיג אמירוני אחר שבלט בנוכחותו התכופה בשיח הרשמי בזכות השלום עם ישראל – שלום שבו לא נטל בפועל כל חלק – היה שיח' זאיד המנוח, אבי האומה ואביו הביולוגי של בן זאיד, שתואר כמי שהטיפ לשלום בחייו ושימש מקור השראה לבנו החי שצעד בנתיבו. תיאור זה – שעליו חזר בן זאיד עצמו – אפשר לו לחלוק את האחריות למהלך הנועז שנקט עם האב המיתולוגי.¹²³ בספר הלל שנשא את הכותרת 'מוחמד בן זאיד: איש השלום הראשון' הוצג יורש העצר כמי שהתחנך על ברכי אביו ופסע בדרכו, דרך של הפצת חסד ושלום בין העמים שיעדיה השגת פיתוח, שגשוג ויציבות. השלום עם ישראל הוזכר בספר במפורש במשפט בודד, כביטוי אחד מגי רבים ליוזמות האזוריות וחובקות העולם שמוכיל "גיבור השלום" (כינוי שקיבל לפני בן זאיד גם סאדאת) למען קידום ערכים של שלום בכלל, ולשם עצירת תוכנית הסיפוח הישראלית של האדמות הפלסטיניות בפרט.¹²⁴

בעוד בן זאיד נותר לרוב בצל, בחזית הצגתן של ההצדקות האסלאמיות להסכמי אברהם ניצבו בכירי הממסד הדתי באיחוד האמירויות וארגונים דתיים כלל-עולמיים, שמרכזם במדינה והם מתוקצבים על ידה ופועלים בהנחייתה. הללו פרסמו הודעות תמיכה ופסקי הלכה מפורשים בזכות השלום והובילו פעילויות מקוונות שונות שנועדו לסייע בשיווק, ביניהן הרצאות, ועידות

122 רביד, **השלום של טראמפ**, 102-103.

123 "Sheikh Mohammed bin Zayed Converses with Institute Exec. Dir. Robert Satloff on Receiving Award," Washington Institute, Video, November 19, 2021, <https://bit.ly/3MfwdBY>

124 סלטאן חמד אל-ג'סמי, **מוחמד בן זאיד: רג'ל אל-סלאם אל-אול** [מוחמד בן זאיד: איש השלום הראשון] (דובאי: מדאד לל-נשר ואל-תוויז), 7-11, 19-21.

וכנסים. בין נושאי הפעילויות היו השלום באסלאם, קידום השלום העולמי, הסולידריות בין בני הדתות המונותאיסטיות, האחוה בין מוסלמים ליהודים ומורשת היהדות והשפה העברית.¹²⁵ חמישה נימוקים אסלאמיים מרכזיים שבו והופיעו בקמפיין השלום שהובילו ארגוני ואנשי דת המזוהים עם המשטר האמירויות. כשם שהנימוקים של מתנגדי ההסכם הדהדו טיעונים דומים שהשמיעו מתנגדי הסכמי השלום בין ישראל למצרים ולירדן, כך גם הנימוקים של תומכי המשטר האמירויות בעד ההסכם הדהדו את הטיעונים שהשמיעו נאמני המשטרים בקהיר ובעמאן. נימוק ראשון, שעלה בשעתו גם במצרים ובירדן, היה אפיון האסלאם כדת של שלום. עם זאת ניכר הבדל חשוב: אצל דוברים מצרים וירדנים שסיפקו הנמקות דתיות לשלום ניצבה התפיסה של האסלאם כדת השלום כנרדף אחד מני רבים בקמפיין. לעומת זאת, באיחוד האמירויות הייתה ראיית השלום כערך אסלאמי לנימוק המרכזי והראשון במעלה. בהמשך להפיכתו של שיח הסובלנות והמתנינות לדגל אמירויות, האמירויות שציידו בהסכמי אברהם הדגישו חזר והדגש את היותו של השלום עם ישראל (כשלום בכלל) ערך אסלאמי עליון. אל הנימוק הזה הצטרף לרוב נימוק נלווה כי השלום הוא גם ערך לאומי-אמירויותי עליון. תיאור דברים זה מיצב את השלום עם ישראל כהולם את הערכים הדתיים והלאומיים שבהם דוגלת איחוד האמירויות מראשית היווסדה, ועולה בקנה אחד עם מדיניות הפנים והחוץ המסורתית שלה.

ב-29 באוגוסט 2020 נערך כנס בינלאומי וירטואלי מטעם 'המועצה העולמית של הקהילות המוסלמיות' – אחד הגופים שהקים כזכור המשטר האמירויות כמשקל נגד להשפעה הגלובלית של גופים אסלאמיסטיים בעלי יומרה כלל-עולמית דומה. בסיום הכנס – שבו השתתפו בין היתר אנשי דת מאיחוד האמירויות, מצרים, בוסניה, אלבניה, הודו, פקיסטן, אוסטרליה, רוסיה, קנדה ודרום אפריקה – יצאה הצהרה שכותרתה "מטרות-העל של השלום" (אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם). ההצהרה לא התייחסה מפורשות לשלום האמירויות-ישראלי, אולי כדי להקל על השגת תמיכתם של חברי המועצה בכל העולם בתכניה, ואולי כדי לא לפגוע באופיו העל-מדינתי של הארגון. מכל מקום, תוכן ההצהרה ועיתוי פרסומה לא הותירו ספק באשר לזיקתה לשלום האמירויות-ישראלי. בראשה הופיע הפסוק "הוי מאמינים, קבלו כולכם על עצמכם את השלום..." (2: 208), רצוין כי פסוק זה מבטא את הוראות ועקרונות האסלאם הקוראים לדו-קיום בין בני האדם. במסמך נקבע כי "השלום הוא שורש ויסוד הקשר בין המוסלמים לזולתם", בעוד

125 למשל: "אל-נדרה אל-אפתראצ'יה אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם פי אל-אסלאם" (וכנס וירטואלי: מטרות-העל של השלום באסלאם), The World Muslim Communities Council, סרטון, 30 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/44eEgWv>; מנתדא תעזיז אל-סלם פי אל-מג'תמעאט אל-מסלמה, 27 באוקטובר 2020, <https://bit.ly/3LnB4iv>; עבר אל-רחים חימד, "מחאצ'רה פי ענואן אל-תצ'אמן פי אל-אדיאן אל-תוחידיה" [הרצאה שכותרתה הסולידריות בדתות המונותאיסטיות], מנתדא תעזיז אל-סלם פי אל-מג'תמעאט אל-מסלמה, 16 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/44j1lra>

שימוש בכוח נועד למטרות הגנה והרתעת תוקפנות, אך לא לפגיעה יזומה. כמו כן קראו חותמי ההצהרה לדיאלוג בין-דתי ולהפצת עקרונות הסובלנות בין האומות והעמים.¹²⁶

הדובר המרכזי בכנס היה יושב ראש הוועד הכללי לעניינים אסלאמיים ולהקדשים באיחוד האמירויות, מוחמד מטר סאלם אל-כעבי. הוא ציין כי חזון הסובלנות שאליה חותרת ארצו, החל מימי שיח' זאיד, דרך יוזמות כמו מסמך האחוה האנושית וכלה בהסכם השלום עם ישראל, נסמך על מגוון הוראות שניתנו בקוראן: הצורך בשיתוף פעולה בין מדינות מבוסס על הפסוק "הוי האנשים, בראנו אתכם מתוך זכר ונקבה, וחילקנו אתכם לעמים ושבטים למען תבחינו ביניכם" (49: 13); הפצת שלום בין בני האדם וכניסה לשלום בהזדמנות ראשונה וללא היסוס מבוססים על הפסוק "אם ייטו לשלום, נטה לו גם אתה..." (8: 61); האזהרה מפני ההרס, האנרכיה, חוסר היציבות והפיגור שמביאות מלחמות מבוססת על הפסוק "אלוהים אינו אוהב את השולחים יד" (2: 190). אל-כעבי הזכיר כי המוסלמים מברכים איש את רעהו ב"שלום עליכם" ואומרים בסוף תפילה "הוי אללה, אתה השלום וממך השלום" (צחיח מסלם 592), וכי אחד משמות האל הוא "שלום". עדויות אלו ואחרות מוכיחות, לדבריו, כי השלום הוא יסוד החיים, הקדמה והפיתוח, ולכן הוא הכלל. המלחמה, לעומת זאת, היא היוצא מן הכלל, ומטרתה הדיפת תוקפנות ושמירה על שלום המולדת.¹²⁷

כאשר התייחסו במישרין להסכם עם ישראל איחדו אנשי דת מאיחוד האמירויות את הציווי הדתי-אסלאמי לשלום עם אתוס הסובלנות הלאומי-אמירותי. עם הכרזת הסכם אברהם אמר אל-כעבי כי ההסכם מתרגם למעשים את הרעיונות הדתיים המנחים את איחוד האמירויות ומחזק את מעמדה העולמי המוביל בקידום השלום והסובלנות.¹²⁸ עם חתימת ההסכם בבית הלבן הוסיף אל-כעבי כי זהו הישג לאנושות בכללותה וביטוי למרכזיות ערך השלום בדת האסלאם.

126 אל-מג'לס אל-עאלמי לאל-מג'תמעאת אל-מסלמה, "אעלאן אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם" [הכרזת 'מטרות-העל ההלכתיות של השלום'], Muslim Communities (@WMuslimCC), טוויטר, 29 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/40QzhID>; מצטפא אבראהים צ'ריק (Mustafa Cerić), המופתי הגדול של בוסניה לשעבר, ציין בהרצאה וירטואלית שנשא באוקטובר 2020 על "השלום באסלאם", במסגרת כנס של "הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות", כי המוסלמים צריכים לראות עצמם כלוחמי ג'האד למען השלום, שהוא מטרה נשגבת יותר מן המלחמה: מצטפא אבראהים צ'ריק, "אל-סלאם פי אל-אסלאם" [השלום באסלאם], מנתדת תעזיו אל-סלם פי אל-מג'תמעאת אל-מסלמה, 6 באוקטובר 2020, <https://bit.ly/42bOoNP>.

127 "אל-נדרה אל-אפתראצ'יה אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם פי אל-אסלאם".
128 מנצור עאמר ואסלאמה אל-חסין, "מחמד מטר אל-כעבי: ג'הוד מקדרה לדולת אל-אמאראת לתעזיו אל-סלם ואל-אמאן פי אל-מנסקה" [מאמצים ראויים להערכה של האמירויות לחיזוק השלום והביטחון באזור], Emirates News Agency, 14 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3LJqWST>; "אל-מחאצ'רה אל-אפתראצ'יה דור אל-אמאם פי תעזיו אל-סלם אל-מג'תמע" [הרצאה וירטואלית על תפקיד האימאם בחיזוק השלום בחברה], The World Muslim Communities Council, 22 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3nfbEMd>.

השלום מבטא את רצון האל עבור בני האדם, והוא גם משקף את היוזמות של מנהיגי איחוד האמירויות, הפועלים לחיזוק השלום ולהפצת ערכים של אחווה, דו-קיום בין העמים ובניית גשרים של ידידות ושיתוף פעולה.¹²⁹ ד"ר עמר חבתור אל-דרעי, מנהל בוועד הכללי לעניינים אסלאמיים והקדשים, הסביר בטורו ביומון אל-אתחאד כי המשטר האמירוני החליט לפנות להסכם עם ישראל הן מתוך ראיית השלום כיסוד הלכתי מכובד והן לאור היותו של השלום מורשת לאומית ואסטרטגיה מדינית שאימצה איחוד האמירויות בעידן המודרני.¹³⁰ בקריקטורה ביומון נראה משפך עם הדגל האמירוני משקה עצי זית, ועליהם תלויים דגלים עם יוני שלום, לתשואות העולם.¹³¹

הסכם השלום עם ישראל נכנס ב-2021 לספרי הלימוד לחינוך אסלאמי באיחוד האמירויות. שלושה ספרים, לכיתות ו', ח' ו'י"ב, הזכירו בנוסח זהה את הפסיקה של המועצה לפסיקה הלכתית במדינה בעד "יוזמת השלום האמירונית". נוסף על כך הם ציטטו את דברי אל-כעבי כי השלום עם ישראל משקף את ערכי הדת האסלאמית, אשר דוגלת ב"כינון גשרי שיתוף פעולה" ובקשירת קשרים – ובמשתמע, גם בנורמליזציה – עם כל העמים. התרגילים שניתנו בספרים לכל אחת משכבות הגיל הציגו דגשים נבדלים: תלמידי כיתות ו' התבקשו להתייחס לתרומתו של השלום להשגת פיתוח בר-קיימא; תלמידי כיתות ח' התבקשו לכתוב חיבור שכותרתו "האסלאם הוא דת של ביטחון ושלום" ולהתייחס בו ליוזמות של מדינתם לחיזוק ערכים של שיתוף פעולה ושלום; תלמידי כיתות י"ב התבקשו להציג את עמדת האסלאם בנושא הקיצוניות ולהסביר כיצד מדיניות השלום של איחוד האמירויות כלפי מדינות העולם תורמת להשרשת ערכי הסובלנות.¹³² נימוק אסלאמי שני שעלה באיחוד האמירויות היה הגדרת השלום עם ישראל כמצלחה והדגשת סמכותו הבלעדית של השליט האמירוני להכריע בעניינה. אולם בעוד שבמצרים הוגדר השלום כמצלחה בעיקר הודות להישגיו הטריטוריאליים, ובירדן בעיקר הודות לפירותיו החומריים המיוחלים, הרי גופים הלכתיים ואנשי דת באיחוד האמירויות קבעו שגם השלום כשלעצמו הוא מטרת-על, ועל כן ראוי להיחשב מצלחה. אף היו שהגדירו את השלום כמטרת-העל הנכבדה מכולן, שבה תלויות יתר חמש מטרות-העל של ההלכה האסלאמית, שכן צפוי קושי בהגשמתן של אלו בהיעדר מציאות של שלום.¹³³ הגדרת השלום כמטרת-על אסלאמית

129 "מחמד מטר אל-כעבי: מעאדהת אל-סלאם אל-תא'ריחיה מכסב באהר" [מוחמד מטר אל-כעבי: הסכם השלום ההיסטורי הוא הישג מזהיר], אל-עין אל-אח'באריה, 15 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3LJvkRI>

130 עמר ג'בתור אל-דרעי, "דרוב אל-סלאם" [נתיבי השלום], אל-אתחאד, 15 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3x5JAIE>

131 קריקטורה, אל-אתחאד, 15 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/2UHDdj3>

132 Eldad J. Pardo, *When Peace Goes to School: The Emirati Curriculum 2016–21* (Jerusalem: IMPACT-se, January 20, 2022), 87-90.

133 עשאק, אל-ג'האד ראפדא לאל-סלאם, 47-50.

נשענה על אתוס הסובלנות, שעל טיפוחו שקדה איחוד האמירויות במשך שנים. יתרונה הנוסף של הגדרה זו היה שהיא אפשרה את הכשרת השלום גם במנותק מהישיגיו הנלווים, שהגדרתם כמצלחה נותרה שנויה במחלוקת: השעיית החלתה של הריבונות הישראלית על שטחים בגדה המערבית לא התקבלה כתמורה ראויה על ידי הפלסטינים; שיתופי הפעולה הכלכליים והאחרים עם ישראל נתפסו כחיוביים, אך לא כגורם שישנה באורח דרמטי את רמת חייהם הגבוהה ממילא של אזרחי איחוד האמירויות; ותמורות בדמות נשק אמריקאי ומיתוג בינלאומי חיובי שווקו לכל היותר כשיקול משני בכינון השלום.

בהצהרת המועצה העולמית של הקהילות המוסלמיות נקבע כי השלום הוא מטרת-על, יסוד הקשר בין המוסלמים לזולתם ובסיס לניהול יחסים בינלאומיים באסלאם. אף שהשלום עם ישראל לא הוזכר במפורש בהצהרה, בכנס שקדם לפרסומה הביעו כמה מהדוברים על יסוד זה תמיכה קונקרטית בהסכמי אברהם.¹³⁴ ברוח דומה דיבר ג'ומעה אל-כעבי, מנכ"ל מוסד התרבות האסלאמית והסובלנות הדתית, שהוקם ביוזמת איחוד האמירויות במרדיר ונחנך בשלהי 2018. בכנס שערך המוסד יומיים לאחר חתימת הסכם השלום בבית הלבן, תחת הכותרת "משפחת אברהם", נטען כי "השגת שלום היא מטרת-העל של [כל] הדתות".¹³⁵

מעבר לתיאור השלום כמטרה וכערך כלליים, גורמים אמירותים ציינו הישגים קונקרטיים הנובעים או אמורים לנבוע מהסכם השלום עם ישראל ולהופכו למצלחה. מועצת הפסיקה ההלכתית שיבחה, בגילוי דעת שפרסמה עם הכרזת השלום, את עצירת החלתה של הריבונות הישראלית על שטחים באדמות הפלסטיניות. יושב ראש המועצה בן ביה הביע תקווה שההסכם יגן על המדינה ועל יתר ארצות האסלאם מפני מלחמות, מגפות וסכסוכים.¹³⁶ כעבור יומיים, במפגש של הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות, בן ביה החמיא ליוזמתו של יורש העצר בן זאיד להשגת שלום צודק וקבוע במזרח התיכון וציין את תרומתה הצפויה לחיזוק היציבות האזורי ובעולם, לשמירה על החיים ולבנייה של הארץ.¹³⁷ התבטאויותיו של בן ביה

134 אל-מג'לס אל-עאלמי לאל-מג'תמעת אל-מסלמה, "אעלאן אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם"; "אל-נדרה אל-אפתראצ'יה אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם פי אל-אסלאם".

135 "מחמד אל-כעבי: אל-אפתאק אל-אמאראתי אל-אסראא'ילי קראר אסראא'יג'י שג'אע וחכים" [מוחמד אל-כעבי: ההסכם האמירויות-ישראלי הוא החלטה אסטרטגית נועזת ונבונה], אל-וטרן, 17 בספטמבר 2020, <https://alwatan.ae/?p=678366>

136 עאצם אל-ח'ולי, "מג'לס אל-אמאראת לאל-אפתאא' אל-שרעי: אל-עלאקאת ולאל-מעאהראת אל-דוליה מן אל-צלחאית אל-חצירה ואל-סיאדיה לולי אל-אמר שרעא ונט'אמא" [המועצה לפסיקה הלכתית באיחוד האמירויות: הקשרים והחזוים הבינלאומיים הם סמכות בלעדית וריבונית של השליט באופן הלכתי וחוקי], Emirates News Agency, 14 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3Losssc>

137 מנצור עאמר ועאצם אל-ח'ולי, "מג'לס אמנאא' מנתרא תעזיז אל-סלם יעקר מלתאקה אל-סאבע פי אבו דאבי דיסמבר אל-מקבל" [מועצת הנגידים של הפורום לחיזוק השלום תערוך את מפגשה השביעי באבו

צוטטו בגילוי דעת שפרסם הפורום עם שמות המשתתפים במפגש, בהם חכמי הלכה מאפריקה, מאסיה, מאירופה ומארצות הברית. כמה מהחתומים על גילוי הדעת התנערו מתוכנו וציינו שהדיון היה כללי ושנושא השלום עם ישראל לא עלה במהלכו. אחדים אף התפטרו מהפורום במחאה על שרכוב שמם.¹³⁸

אל-דרעי הבהיר בטורו באל-אתחאד כי הגדרת השלום עם ישראל כמצלחה נובעת מההישגים הגלומים בו למדינת האום האמירותית, לפלסטינים, למוסלמים ולכלל האנושות:

מה הנזק במדינה שמובילה לשלום, דואגת לאינטרסים [מצאלח] האנושיים ופועלת לפיתוח וקדמה של ארצה בתחומי הבריאות, המזון, התרופות, האנרגיה, האקלים, הפיתוח התעשייתי וקידום הידע הטכנולוגי? כל התחומים האלה טובים לאנושות ומועילים לה. איחוד האמירויות [...] עושה לתפארת האזור וזוכה להערכה מידידיה, לברכות מבעלות בריתה ולהתפעלות מצד אלה בעולם שאללה חנן אותם בראייה ובכנות. הסכם השלום בין האמירויות לישראל מועיל למולדת ופורץ דרך להסכמים עתידיים [...] איחוד האמירויות הרגילה אותנו בהצלחה אחר הצלחה ובהישג אחר הישג בכל תחום, אך עם זאת היא דואגת לזכויות של אחיה ושכניה לדת ולאנושות [...] הסכם השלום מגשים את האינטרסים מכל כיוון – האינטרסים של האנושות, של דתות אברהם ושל העמים הערביים ובראשם העם הפלסטיני, כמו גם האינטרסים של כלל המוסלמים. זאת כי הרי הוא שומר על זכויותיהם במסגד אל-אקצא ומחיה את מסורת העלייה לרגל אליו מארץ השלום אבו דאבי אל ארץ הנביאים, במסע מבורך של שלום בעקבות מסעו הלילי של הנביא מוחמד, עליו התפילה והשלום.¹³⁹

יתרון נוסף שהקנה מנגנון המצלחה למשטר האמירותי נגע לביסוס תוקף ההחלטה הבלעדית של השליט. המועצה העולמית של הקהילות המוסלמיות קבעה בהצהרתה בנושא מטרות-העל של השלום כי השליט מוסמך לנהל את ענייני המוסלמים, להעריך את המצלחה שלהם ולקבל בהתאם לכך החלטות כדי לשמור על הביטחון, היציבות והשגשוג. זאת ועוד, בהתאם לפרקטיקות שהתבססו לאורך ההיסטוריה האסלאמית ובהתאם לחוק הבינלאומי המודרני, החלטות

דאבי ברצמבר הקרוב, Emirates News Agency, 16 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3oVDNIF>; אנשי דת נוספים ציינו גם הם תרומתו הכלכלית של השלום ליציבות, לפיתוח ולבנייה של האזור. למשל: עאמר ואל-חסיין, "מחמד מטר אל-כעבי: ג'הוד מקרה לדולת אל-אמאראת לתעוזה אל-סלם ואל-אמן פי אל-מנטקה".

138 למשל: "Shaykh Hamza Yusuf denies supporting Israel peace deal, blames media for 'lying'", 5Pillars, August 24, 2020, <https://bit.ly/3NrTilH>.

139 עמר חתור אל-דרעי, "ולכם פי אל-סלאם חיאה" [בשלום יהיו לכם חיים], אל-אתחאד, 23 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3kY0Puh>.

של מלחמה ושלום הן בסמכותו הבלעדית של השליט. יתרה מכך, לאף גורם מתוך המדינה או מחוצה לה אסור בשום מקרה להתערב בשיקולי השליט בנושאים של ריבונות לאומית.¹⁴⁰ בדומה לכך, עם הכרזת השלום קבעה מועצת הפסיקה ההלכתית של האמירויות כי השליט לבדו יודע לאמור את המצלחה בענייני מלחמה, שלום ויחסים בין האומות, ובירכה על הכרעותיה של ההנהגה האמירותית למען המולדת והאומה. בן ביה הכריז כי הסכם השלום עם ישראל נמצא בסמכותו הבלעדית והריבונית של השליט, בציינו כי בהלכה יש דוגמאות רבות ויסודות הלכתיים מארגנים לנושאי שלום, בהתאם למה שמחייבות הנסיבות והמצלחה הכללית.¹⁴¹ עם חתימת השלום הבהיר בן ביה כי אסור למנהיגי דת לשים עצמם במקום מנהיגים פוליטיים. להנהגה הפוליטית יש סמכות מוחלטת בקבלת ההחלטות, שכן היא יודעת לקבוע מהם המצאלח ולהתנהל על פיהם. תפקידם של מנהיגי הדת מתמצה, לשיטתו, בחיזוק ערכי השלום והסובלנות בקרב העמים.¹⁴² ד"ר פארוק חמאדה, יועץ בלשכתו של יורש העצר בן זאיד, הסביר כי האל הפקיד בידי השליט את האחריות לשקלל בין מצלחה למפסדה ולהתוות מדיניות של שלום שתגביר מצלחה ותמנע מפסדה. לדבריו, סמכות השליט אינה רק תולדה של ציווי אלוהי אלא גם מנגנון שמבטיח שמירה של הסדר השלטוני וקבלת הכרעות גורליות על ידי מי שמלווא הנתונים החיוניים לשמירת ביטחון המדינה, לחיזוק מעמדה ולהבטחת עתידה עומדים לנגד עיניו.¹⁴³

אף ששיח דתי דומה נשמע גם במצרים ובירדן, אנשי דת אמירותים העדיפו להישען על האחות הסמוכה והסמכותית ערב הסעודית, מתוקף מעמדה כערש האסלאם וכשומרת של שני המקומות הקדושים במכה ובאל-מדינה. שיח' וסים יוסוף נתלה בפסק ההלכה של המופתי הסעודי המנוח שיח' עבד אל-עזיז אבן באז, שהתיר לכל מדינה לכוון שלום ונורמליזציה עם ישראל, אם היא מוצאת כי הם מהווים מצלחה עבור המוסלמים החיים בתחומה. פסק הלכה זה ניתן בינואר 1995, על רקע הסכמי אוסלו והסכם השלום הישראלי-ירדני, ושיקף בשעתו

140 אל-מג'לס אל-עאלמי לאל-מג'תמעת אל-מסלמה, "אעלאן אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם".

141 אל-ח'ולי, "מג'לס אל-אמראאת לאל-אפתאא אל-שרעי: אל-עלאקאת ולאל-מעאהדאת אל-דוליה מן אל-צלאתאית אל-חצירה ואל-סיאדיה לולי אל-אמר שרעא ונט'אמא".

142 "עבדאללה בן ביה: אל-סלאם מבאדרה תסתשרף אל-מסתקבל" [עבדאללה בן ביה: השלום הוא יוזמה צופה פני עתיד], אל-ראייה, 15 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3zAXHZu>.

143 "פצ'ילת ד. פארוק חמאדה, מסתשאר פי דיואן ולי עהד אבו דאבי פי נרוה ק'ים אל-סלם ודורהא פי אסתקראר אל-מג'תמעת" [כבוד הד"ר פארוק חמאדה, יועץ בלשכת יורש העצר של אבו דאבי, ככנס 'ערכי השלום ותרומתם ליציבות החברות', The World Muslim Communities Council, סרטון, 27 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/41TyF6v>; ראו גם: עבדאללה פדעק, "אל-סלאם רסאלה אל-סלאם פרצה" [השלום הוא מסר, השלום הוא הזדמנות], אל-וטרן, 23 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3ndfxkS>].

את הגיבוי של ערב הסעודית להסכמים.¹⁴⁴ בהשראת אבן באז ציין יוסוף את זכותם הריבונית של כל מדינה ושליט לכוון הסכמי שלום, אם אלה מהווים מצלחה עבור בני עמם. לדבריו, מטרות-העל שבגינן הסכם שלום יהיה ראוי להיחשב מצלחה הן שמירה על חיי העמים, שיפור ביטחונם וכינון שיתוף פעולה מסחרי פורה ביניהם לבין עמים אחרים.¹⁴⁵ נימוק שלישי שחזר על עצמו בגרסאות מגוונות היה תיאור שלום חודיביה כתקדים מסייע, שיכול לשמש מודל התומך בשלום האמירויות-ישראל. נראה כי השימוש האינטנסיבי שעשה המשטר האמירוטי בתקדים אפולוגטי מסוג זה – שעודנו מתקשר בזיכרון המוסלמי ההיסטורי לויתורים ולפשרות, ולא הזמניות, שקיבל על עצמו הנביא מוחמד בחודיביה – נועד לסייע בהקלת הדיסוננס שחש חלק לא-מבוטל בדעת הקהל האמירוטית נוכח הקפיצה המפתיעה לשלום ולנורמליזציה עם ישראל.

מאמר המערכת שפורסם במקביל לחתימת הסכמי אברהם בספטמבר 2020 בכתב העת 'תעאיש' [מילולית: דו-קיום], ביטאון הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות, קבע כי עמדת הנביא בזכות הסכם חודיביה מלמדת מוסלמים בני ימינו כי השלום טוב מהמלחמה. יתרה מכך, שלום חודיביה מהווה מופת לחיפוש אחר שלום גם במחיר של ויתור על זכויות, שהרי הנביא סבר כי "השלום מעל הכול" והוא המטרה העליונה והנתיב האידאלי שלהם מטיף האסלאם. על כן, עורך הביטאון היוצא לאור באבו דאבי, ח'ליפה מבארכ אל-ט'אהרי, בירך בשם הפורום את בן זאיד על "הצעד האמיץ" שנקט עם כינון חוזה השלום עם ישראל, צעד שמבטא – בדומה לשלום חודיביה – את העדפת השלום על פני ההרס והחורבן, ופותח בפני תושבי האזור אופק לעתיד של שלום המושתת על דיאלוג והבנה הדדית במקום על נתק ומלחמות.¹⁴⁶ בעוד אסלאמיסטים הציגו את שבט קורייש כשותף לגיטימי יותר מישראל לשלום, אנשי דת מאיחוד האמירויות טענו כי ההיפך הוא הנכון. לדוגמה, שיח' וסים יוסוף ראה בהסכם שערך הנביא עם עובדי האלילים במכה אישור לגיטימיות היתרה של הסכמים דומים עם "אנשי הספר", היהודים בירושלים. לדבריו, ירושלים הנשלטת על ידי היהודים אינה יקרה לאל יותר

144 "אל-דאעיה וסים יוסף ינשר פתוא אבן באז בעד אתפאק אל-סלאם אל-אמאראתי אל-אסראא'ילי" [המטיף וסים יוסוף מפרסם את הפתוא של אבן באז בעקבות הסכם השלום האמירוטי-ישראלי], CNNArabic, 14 באוגוסט 2020, <https://cnn.it/40SL5tR>; לקריאת המקור: "אג'ובה עלא אסאל'ה בח'צוץ אל-צלח מע אל-יהוד" [תשובות לשאלות בנוגע לשלום עם היהודים], אל-מוקע אל-רסמי לסמאחת אל-שיח' אל-אמאם אבן באז, 20 בינואר 1995, <https://bit.ly/3y8oGvc>

145 "וסים יוסוף ירד ל-CNN עלא פתוא 'עלמאא' אל-מסלמין' בתחרים אל-סלאם מע אסראא'יל" [וסים יוסוף משיב ל-CNN על הפתוא של 'התאחדות חכמי הדת המוסלמים' האוסר שלום עם ישראל], CNNArabic, סרטון, 12 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3Huyoi1>

146 ח'ליפה מבארכ אל-ט'אהרי, "אל-בחת' ען אל-סלאם קבל כל שיא" [והחיפוש אחר שלום קודם לכול], תעאיש 9 (ספטמבר 2020): 126-127.

מאשר מכה שנשלטה על ידי קורייש, ולכן אלה השוללים שלום עם ישראל מתיימרים להיות יותר "צדיקים" ואדוקים מכפי שהיה הנביא מוחמד בכבודו ובעצמו.¹⁴⁷ מאמר ביומון האמירותי 'אל-יוטן' ציין את העלייה לרגל של הנביא מוחמד למכה הנתונה לשלטון עובדי האלילים, כאשר עשרות פסלים פזורים סביב הכעבה, כתקדים לכך שמותר למוסלמים להתפלל בירושלים גם תחת כיבוש, ואף מוטב לעשות כן מאשר לנטוש את העיר לגורלה.¹⁴⁸

עוד בניגוד לאסלאמיסטים, שטענו כי השלום עם ישראל אינו ברי-השוואה לשלום חודיביה בכל האמור להגדרתו כמצלחה, אנשי דת התומכים במשטר האמירותי ראו בתקדים חודיביה הוכחה ללגיטימיות של השלום עם ישראל ולחובת הציות לשליט העורך אותו על סמך מנגנון המצלחה. אל-כעבי ציין כי הנביא מוחמד ערך הסכמים וחוזים עם בני כל הדתות בהתאם לשיקולי מצלחה, והתנהלותו ראויה לשמש מקור השראה לחתימת הסכמי שלום בימינו.¹⁴⁹ צלאח בן עפיה, פובליציסט תימני פרו-אמירותי, הזכיר כי הנביא בחר בהודנה עם קורייש כדי לשמור על החיים והרכוש, וראה בבחירתו היתר להפעלת שיקולי מצלחה דומים התומכים בשלום עם ישראל.¹⁵⁰

כדומה לטענה שהוצגה במצרים, היו גם שהשוו בין ביקורתם של מלווי של מוחמד על שלום חודיביה למתנגדיהם קצרי הראות של הסכם השלום עם ישראל. ד"ר מצטפא אבראהים צ'ריק (Mustafa Cerić), המופתי הגדול של בוסניה לשעבר, כינה את תנועת השלום העולמי שמובילה איחוד האמירויות – לעיתים נוכח ביקורות – בתור "שלום חודיביה של המאה ה-21".¹⁵¹ בכנס על מטרות-העל של השלום טען צ'ריק כי כמו שלא הכול מבינים כיום את שיקולי ההנהגה האמירותית, כך גם רבים לא הבינו את בחירתו של מוחמד בשלום חודיביה, אך זו הצדיקה את עצמה והובילה לשחרור מכה.¹⁵² ד"ר יוסוף אל-כודה, יושב ראש מפלגת 'אל-יוסט' האנטי-אסלאמיסטית בסודאן, הזכיר גם הוא שמוחמד ערך את שלום חודיביה עם עובדי האלילים בתנאים שמלווי תיארו כמקפחים, ובמסגרתם נעתר לדרישה להותיר את הכעבה תחת שליטת שבט קורייש. בתגובה לטענה כי אין להשוות את ההכרעה שקיבל הנביא

147 "וסים יוסוף ירד ל-CNN עלא פתוא 'עלמאא' אל-מסלמין' בתחרים אל-סלאם מע אסראא'יל".

148 פרעק, "אל-סלאם רסאלה אל-סלאם פרצה".

149 מנצור עאמר ועבד אל-נאצר מנעם, "מחמד מטר אל-כעבי: אעלאן אל-סלאם סיאג' אסתקראר לאל-בחרין ואל-מנטקה" [מוחמד מטר אל-כעבי: הצהרת השלום היא עוגן יציבות לבחריין ולעזור], Emirates News Agency, 12 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3LIFCBBr>.

150 צלאח בן עפיה, "אל-חמלה אל-מע'רצ'ה עלא דולת אל-אמאראת...!!" [המתקפה הזדונית על איחוד האמירויות...!!], 4 מאי, 15 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3AInP7e>.

151 צ'ריק, "אל-סלאם פי אל-אסלאם".

152 "אל-נדורה אל-אפתראצ'יה אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם פי אל-אסלאם".

בחודיביה על סמך התגלות להכרעות פוליטיות בנות זמננו, השיב אל-כודה כי כל הדוגמאות ששואבים המוסלמים מחיי הנביא מבוססות על התגלויות שחוה.¹⁵³

נימוק רביעי היה שהיהודים הם שותפים לגיטימיים ורצויים לשלום עם המוסלמים בהסתמך על ייחוסם לזרעו של אברהם, האב הקדמון המשותף, ועל 'חוזה האומה' בין מוחמד ליהודי אל-מדינה. ספק אם שיח הסובלנות והמתנות, שהפך לדגלה של איחוד האמירויות בעשור שקדם להסכמי אברהם, נועד במקורו להכשיר את הקרקע לחתימה עליהם, אך הוא הניח מסד רעיוני-דתי שהקל על תיוכם ועל התקבלותם הציבורית. הלגיטימציה שניתנה ליהדות כדת הראויה לכבוד, כמו דתות אחרות, השליכה בעקיפין לחיוב על פיתוח נרטיבים של לגיטימציה למדינה היהודית, וזאת בכמה אופנים: ראשית, חיזוק מעמדה של ישראל כהמשך הנוכחות היהודית ההיסטורית במרחב הערבי, תוך החלשת דימויה כישות זרה וחיזונית; שנית, עידוד נרטיבים של חיים מוסלמיים, נוצריים ויהודיים משותפים כמצב טבעי ורצוי, בניגוד לתפיסות אסלאמיסטיות הרואות ביהודים אויבי נצח; שלישית, טיפוח יחס הומני ומכיל כלפי "האחר", גם זה היהודי.

ברומה לרטוריקה הדתית הרשמית שהושמעה במצרים ובירדן, שימש חוזה האומה בין הנביא מוחמד ליהודי אל-מדינה מקור השראה לשלום עם ישראל גם באמירויות. אוהדי ההסכם נתנו לו פרשנות ייחודית המתקשרת לדגל הסובלנות הדתית. אל-כעבי ביקש לשאוב השראה מהנביא מוחמד, שעודד חופש פולחן וחיים משותפים בין המוסלמים ליהודים באל-מדינה. לדבריו, חוזה האומה ביסס את רעיון הסובלנות הדתית, חופש האמונה והאחווה האנושית ואת העדפת השלום וההרמוניה על היריבות. בעת כינון חוזה האומה נקבע העיקרון "אם ייטו לשלום נטה לו גם אתה" והתבססה ההעדפה האסלאמית לפתרונות שלום כדי למנוע מרחץ דמים, לשמור על הרכוש ולהשקיע בבנייה. איחוד האמירויות, מצידה, מיישמת את חוזה האומה הן בביתה פנימה, כאשר היא מארחת בני אזרחויות שונות הנהנים מחוקה המקנה להם פלורליזם דתי, והן במדיניות חוץ פייסנית.¹⁵⁴

שיח' עבדאללה בן ביה, ככובעו כיושב ראש הפורום לחיזוק השלום בחברות המוסלמיות ויושב ראש מועצת הפסיקה ההלכתית במדינה, הצדיק את השלום כביטוי למכנים המשותפים

153 יוסף אל-כודה, "פי תטביע דולת אל-אמאראת אל-ערביה אל-מתחדה מע אסראא'יל" [בעניין הנורמליזציה של איחוד האמירויות עם ישראל], אל-סודאני, 17 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3nfKZYI>

154 "כלמת רא'יס אל-היא'ה אל-עאמה לאל-שא'ון אל-אסלאמיה ואל-אוקאף באל-אמאראת ח'לאל נודה בענואן אל-הג'רה אל-נבויה" [דברי יו"ר הוועד הכללי לעניינים אסלאמיים ולהקדשים באיחוד האמירויות בכנס שכותרתו ההג'רה של הנביא], The World Muslim Communities Council, סרטון, 22 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3LpuqIy>; "אל-מחאצ'רה אל-אפתראצ'יה אל-הג'רה אל-נבויה" [הרצאה וירטואלית על ההג'רה של הנביא], The World Muslim Communities Council, 25 בנובמבר 2020, <https://bit.ly/3Lk9ToP>

האמוניים והמוסריים המחברים בין הדתות. בכנס שיזם משרד החוץ האמריקאי בשיתוף פעולה עם 'פורום היוזמה האברהימית' שייסד הוותיקן בדצמבר 2020, אמר השיח' כי בני דתות אברהם חולקים ערכי מוסר אוניברסליים המהווים בסיס לשלום ולדו־קיום בין העמים. לדבריו, כבוד האדם מבוסס על חמש מטרות־העל של ההלכה – השמירה על הדת, החיים, השכל, הרכוש והצאצאים. אלה מהווים יסוד לכל האמונות והעדות, ובפרט דתות משפחת אברהם. הוא הדגיש את הכבוד שרוחש האסלאם לדתות כמשלימות זו את זו ומשתלבות זו בזו, ואת הכרתו של האסלאם בתרומתן של דתות אחרות לתרבות האנושית: הערכים האנושיים נוצרו על ידי משה, ישוע ומוחמד, והם יכולים עדיין להכווין את העולם לישועה מבעיותיו.¹⁵⁵

בד בבד עם עידוד סובלנות כלפי דתות אברהם, דוברים המזוהים עם המשטר האמירויות פעלו להפרכת תאוריית הקשר בדבר הכוונה, לכאורה, לכונן "דת אברהימית חדשה" שתתיך לתוכה את היהדות, הנצרות והאסלאם. כך למשל, מזכ"ל 'המועצה העליונה לקידום האחווה האנושית' באבו דאבי, מוחמד עבד אל־סלאם, הבהיר כי אין מאחורי היוזמה להקמת בית המשפחה האברהמית מזימה לקדם דת עולמית משותפת, להיפך: מטרתה להבליט את הייחודי לכל אחת מהדתות.¹⁵⁶ ג'מאל אל־סויד הגדיר את המזימה האברהימית כ"ביקורת מגוחכת והאשמות שקריות", וטען כי מפיצה אוחזים בתפיסות דתיות קיצוניות העומדות בסתירה למהות האסלאם.¹⁵⁷ שגריר מרוקו באמירויות לשעבר, עבד אל־קאדר אל־זאוי, נחלץ אף הוא להזמנת טענות אסלאמיסטיות בנושא והאשים את 'ההתאחדות העולמית של חכמי הדת המוסלמים' בהפצת כוזבים בשם מניע פוליטי – ניגוח המדינות שנרמלו את יחסיהן עם ישראל.¹⁵⁸

נוסף על כך, בעקבות חתימת הסכם השלום התחזקה הנטייה של השלטונות באמירויות לקדם הבנה ואמפתיה, שלא היו שכיחות בעולם הערבי, באשר לעוולות שנעשו לעם היהודי. דוגמה לכך היא פתיחתו במאי 2021 של אגף לזיכרון השואה היהודית במוזיאון 'צומת הציויליזציות' (Crossroad of Civilizations Museum) בדובאי. ניתן למצוא בו הסברים היסטוריים על רדיפת יהודי אירופה על ידי גרמניה הנאצית, מליל הבדולח ועד ההוצאה לפועל של הפתרון

155 "אבן ביה ישארכ פי מלתקא אל־מבאדרה אל־אברהמיה" [בן ביה השתתף בפורום 'היוזמה האברהימית'], אל־אתחאד, 3 בדצמבר 2020, <https://bit.ly/3eXAgS4>

156 Mohamed Abdelsalam, "The Abrahamic Family House is Not About Merging Faiths," The National, January 22, 2022, <https://bit.ly/3HuzxGI>

157 ג'מאל סנר אל־סויד, "בית אל־עא'לה אל־אברהמיה... דעוה אמאראתיה לל־סתאמח [בית המשפחה האברהמית: קריאה אמירותית לסובלנות], אל־אתחאד, 8 בינואר 2023, <https://bit.ly/44b00CJ>

158 עבד אל־קאדר אל־זאוי, "'אל־דיאנה אל־אברהמיה': תחאמל ואפתראא' פי ביאן 'עלמאא'" [הדת האברהימית: דעות קדומות והשמצות בגילוי דעת של 'חכמי הלכה'], אל־מג'לה, 17 בדצמבר 2021, <https://bit.ly/3LkLCPB>

הסופי, תמונות ומציגים לזכר 1.5 מיליון הילדים היהודים שנשפו בשואה, בהם אנה פרנק, וסיפורים אישיים של שורדי שואה שהצליחו לשקם את חייהם ולבנותם מחדש בארץ ישראל. דגש מיוחד ניתן באגף לזיכרון השואה במוזיאון לתרומתם של מוסלמים וערכים להצלת יהודי אירופה. בתצוגה מוצב שלט עם הפסוק הקוראני "לפיכך כתבנו בספר לבני ישראל, כי כל המאבד נפש אחת – בלא שאיבדה נפש או ביקשה למלא את הארץ חמס – כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיימה כאילו קיים עולם מלא" (5: 32). שלט אחר כולל ציטוט של שר החוץ האמירוטי, שערך באוקטובר 2020 ביקור עם מקבילו הישראלי באגדרת השואה בברלין, ובמהלכו הביע הזדהות עם קורבנות הנאציזם והתבטא בזכות ערכים של דו-קיום, סובלנות וקבלה של כל הדתות והאמונות. בחצר המוזיאון מוצב גרפיטי צבעוני שציירו יחדיו אומן אמירוטי ואומן ישראלי, שבו נראים צעירים משתי המדינות לוגמים קפה מפינג'אן מסורתי ומשוחחים זה עם זה. ברקע נראים השקיעה וגורדי השחקים של דובאי ותל אביב, ומעליהם הכיתוב "בני דודים" בערבית ובעברית.

המוזיאון לא יכול היה לתת במה לתכנים אלה ללא ברכת הרשויות. מייסד המוזיאון אחמד עוביד אל-מנצורי הסביר שמטרתו לעודד ערכים של סובלנות וחיים של הפריה הדדית עם "האחר". לדבריו, הוא מייחס חשיבות עמוקה לשורשים ההיסטוריים המשותפים של המוסלמים, היהודים והנוצרים, ומבקש להנכיח נרטיב מתקן ופייסני בחלל המקום. אל-מנצורי כיהן כחבר פרלמנט בשנים 2011–2015 והקים ב־2012 את המוזיאון כיוזמה פרטית במבנה שהקצו לטובתו השלטונות. מרבית המוצגים במוזיאון מבוססים על אוספו הפרטי, וקהל היעד שאליו הוא מכוון כולל תיירים, לצד תלמידי בתי ספר מקומיים. בשנתיים הראשונות לפעילותה פקדו את התערוכה כ־6,000 מבקרים, כמחציתם אמירוטים, מרביתם תלמידי בתי ספר יסודיים.¹⁵⁹ נימוק דתי חמישי בזכות השלום נגע לאפשרויות החדשות שההסכם פותח לביקורים של מוסלמים במתחם אל-אקצא בירושלים. דוברי המשטר באיחוד האמירויות טענו שהמסירות לירושלים אינה חייבת להתבטא בשדה הקרב: מוסלמי יכול להיכנס בשערי העיר השלישית בקדושתה לאסלאם גם בדרכי שלום. יותר מזה, תיירות של עולי רגל מוסלמים לירושלים יכולה גם היא להיחשב מצלחה, מאחר שהיא תורמת לשמירה על הדת, מדגישה את הזהות האסלאמית של העיר, מחזקת את רוחם של תושביה המוסלמים ומעניקה להם פרנסה.

בהצהרת המועצה העולמית של הקהילות המוסלמיות על "מטרות-העל של השלום" ניתנה לגיטימציה לביקור בירושלים גם תחת שלטון ישראלי, בכפוף להנחיית השליט בכל מדינה ובהסתמך על פתוות של האקדמיה הבינלאומית לפקח (מדע ההלכה באסלאם) והארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, שניהם גופים אסלאמיים שמטותיהם שוכנים בערב הסעודית.

159 ביקורי המחבר בדובאי, מאי 2021 ומארס 2023.

בכנס שדן בהצהרה הכיר אל-כעבי בכך שירושלים היא עיר קדושה לכל הדתות ושיש לה מקום נכבד בלבבות בני הדתות של אברהם. הוא ציין כי לירושלים מעמד מיוחד בנפשותיהם של אזרחי איחוד האמירויות מאז ימי השיח' זאיד, אשר העניק לעיר תמיכה פוליטית ופיננסית, כולל תרומות למסגדים ולכנסיות. לדבריו, אחד מהישגיה של איחוד האמירויות בהסכם עם ישראל המגלם את היותו מצלחה לטובת כלל המוסלמים הוא ההיתר לביקורים בירושלים.¹⁶⁰ מועצת הפסיקה ההלכתית של איחוד האמירויות גינתה את פסק ההלכה של המופתי של ירושלים, האוסר תפילה של אמירותים במסגד אל-אקצא בעקבות הכרזת הסכם השלום בין איחוד האמירויות לישראל. 'אל-ביאן' פרסם ב-19 באוגוסט 2020 התבטאויות של שניים מחבריה הבולטים. ד"ר עמר חבתור אל-דרעי, חבר המועצה, קבע כי האיסור של המופתי של ירושלים על אזרחי איחוד האמירויות לבקר במסגד אל-אקצא תמוה. הוא טען כי המופתי גילה עזות מצח כלפי אללה ועשה שימוש אסור בדת לצורך גחמות והשמצות, הפוגמות במעמדה של פסיקת ההלכה ויוצרות מניפולציה בדיני בתי התפילה לאללה. המסגדים, הדגיש, שייכים לאללה ואסור לסחור בדיניהם או לנצל את קדושתם לרווחים אישיים ולטענות אינטרסנטיות. לאיש אסור לאסור דבר שהאל התיר ואף קרא לו; זהו עיוות דבר האל כאמור בקוראן: "אל יספרו לשונותיכם כזב באומרכם, זה כשר וזה טרף, בטופלכם שקרים על אלוהים. הטופלים שקרים על אלוהים לא יעשו חיל" (16: 116).

ד"ר אחמד אל-חדאד, המופתי הבכיר וראש מנהלת הפסיקה במחלקה לעניינים אסלאמיים ולפעילות צדקה בדובאי וחבר מועצת הפסיקה הלכתית של איחוד האמירויות, החרה החזיק אחרי אל-דרעי. הוא קבע כי התפילה במסגד אל-אקצא היא סוגיה הלכתית ולא פוליטית או אידיאולוגית; היא נקבעת לפי ההלכה ולא לפי מחשבה או דעה. לשיטתו, הביקור במסגד אל-אקצא מותר לכל מי שיכול להגיע אליו למטרות פולחן ותיירות, ועל תושבי ירושלים לחזק את קשריהם עם אחיהם המוסלמים.¹⁶¹

חכמי ההלכה האמירותים זכו בתמיכה מצרית להיתר שלהם לבקר באל-אקצא (שם התפלל, כזכור, אנואר אל-סאדאת בביקורו הראשון בישראל). ד"ר עבאס שומאן, חבר סגל בכירי העלמאא' באל-אזהר, קבע: "אני מתנגד להוצאת פסקי הלכה שאינם נסמכים על יסודות הלכתיים". הוא ציין כי אינו מכיר צידוק לפסק הלכה האוסר תפילה על עם שלם של מדינה מוסלמית, במסגד כלשהו, בהסתמך על עמדתה הפוליטית של אותה מדינה. שומאן הדגיש כי אינו מבקש להגן על איחוד האמירויות או להתערב בעמדות מנהיגיה, אך הפתא שיצאה נגד התפילה באל-

160 "אל-נדרה אל-אפתראצ'יה אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם פי אל-אסלאם"; אל-מג'לס אל-עאלמי לאל-מג'תמעת אל-מסלמה, "אעלאן אל-מקאצד אל-עליא לאל-סלם".

161 ראמי עאיש ומצטטפ ח'ליפה, "פתוא מפתי אל-קדס תלאעב באל-דין לאע'ראץ' מצלחיה" [הפתוא של המופתי של ירושלים מעוותת את הדת משיקולים אינטרסנטיים], אל-ביאן, 19 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3Hqb5G0>

אקצא מפלה ואינה עומדת בקריטריונים הלכתיים. להוכחת דבריו ציין כי לטורקיה קשרים עם ישראל מאז 1949 והיא הייתה המדינה המוסלמית הראשונה שהכירה בישראל. הקשרים נמשכים עד היום והגיעו לשיתוף פעולה כלכלי וצבאי שהוא מעל ומעבר לנורמליזציה, אך מעולם לא פורסמה פתוא פלסטינית האוסרת על טורקים להתפלל באל-אקצא (שומאן הביע תקווה שלעולם גם לא תפורסם כזו).¹⁶²

הטעון כי יש צביעות לא-מבוטלת בעמדה של המתנגדים להסכמי אברהם באצטלה אסלאמית חזר גם בהקשרים אחרים. ד"ר אנור מוחמד קרקאש, שר המדינה לענייני חוץ, נהנה להזכיר לטורקיה כי יותר מחצי מיליון תיירים ישראלים ביקרו בה בשנה שקדמה לחתימה על ההסכמים, וכי סחר החליפין שלה עם ישראל מסתכם בכשלושה מיליארד דולרים. לאיראן הזכיר כי תוקפנותה האזורית היא שדרבנה מדינות ערביות לבחון את יחסיהן עם ישראל באור חדש.¹⁶³ דברים דומים אמר מוחמד חמאדי, העורך הראשי של העיתון אל-רא'יה, שהוסיף גם את קטר לקלחת ותהה במה היא תרמה בעצם לעניין הפלסטיני. הוא קרא לערבים באשר הם לנהוג בחוכמה ולהבין כי מתנגדי השלום הם למעשה מתנגדי השלווה והיציבות האזוריים.¹⁶⁴ שיח' וסים יוסף הרגיש שלא ישראל אחראית לאסון בעיראק, לא היא שעודדה את המלחמות בין השיעים לסונים ולא היא שהחריבה את לוב ואפשרה לחזבאללה להשתלט על לבנון. ישראל, אמר בתעוזה, אינה האויב הגדול של הערבים; הערבים הם האויבים הגדולים ביותר של עצמם, אויבים המזדרזים להאשים זה את זה בכפירה ומלכים יריבויות שמלוות את עולם האסלאם כבר 1,400 שנה.¹⁶⁵

סיכום

הסכם השלום בין איחוד האמירויות לישראל שונה משני קודמיו, המצרי והירדני. הוא נחתם בין שתי מדינות שלא היה ביניהן סכסוך טריטוריאלי ושמעולם לא לחמו זו בזו ישירות. הוא לא כלל החזרת שטחים והתייחס בעקיפין בלבד לגחלי התבערה של הסכסוך הערבי-ישראלי – העימות הנמשך בין ישראל הציונית לפלסטינים. נוסף על כך, עיקר ההתנגדויות להסכם הגיעו מחוץ לאיחוד האמירויות, והפולמוס האסלאמי בעניינו נשא אופי אזורי ואף בינלאומי.

¹⁶² זכריא מחיי אל-דין ועאצם אל-ח'ולי, "עצ'ו היא'ת כבאר אל-עלמאא' באל-אזהר ירפץ' פתוא מפתי אל-קדס ותחמיל אל-שריעה מא לא תחתמלה" [חבר סגל בכירי העלמאא' באל-אזהר דוחה את הפתוא של מופתי ירושלים ואת הייחוס לשריעה את שלא ניתן לייחס לה], Emirates News Agency, 18 באוגוסט 2020, <https://bit.ly/3AIPUvi>

¹⁶³ "אל-אמאראת: אל-סלאם ח'יאר אסתרתיגי' ערבי ופק' חל אל-דולתין" [האמירויות: השלום הוא בחירה אסטרטגית ערבית לפי הסדר שתי המדינות], אל-אתחאד, 27 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3iOwIIF>

¹⁶⁴ "חל אל-קצ'יה אל-פלסטיניה ותטביע דולת אל-אמאראת מע אסראא'יל".

¹⁶⁵ אסראא'יל תתכלם באל-ערביה, 21 בספטמבר 2020, <https://bit.ly/3LGGU00>

חרף ההבדלים, מתנגדי ההסכם ותומכיו הציגו הנמקות דתיות והנמקות שכנגד, שבמידה רבה היו זהות לאלו שעלו בעקבות פריצות הדרך שהנשיא סאדאת והמלך חוסיין היו שותפים להן שנים רבות קודם לכן. בייחוד בלטו סוגיית תרומתו של השלום להגנת מטרות־על הלכתיות, הצגת תקדימים מימי הנביא מוחמד לחתימה על הסכמים עם אויבים ושאלת יחסו של האסלאם ליהודים. ועם זאת, בליבת מערכת ההסברה האמיריתית ניצב טיעון שהופיע במינון נמוך הרבה יותר ברטוריקת השלום של המשטרים במצרים ובירדן – האסלאם כדת של שלום ושל מתינות. טיעון זה נבע מתוך תפנית אידיאולוגית ותרבותית עמוקה יותר שחוותה איחוד האמירויות מאז מתקפת ה-11 בספטמבר. להתפשטותה עשויות להיות השלכות חיוביות על הסיכויים להרחיב בעתיד את מעגל השלום הערבי־ישראלי ולהטמיע תרבות של פיוס ודו־קיום בקרב עמי האזור.